नं० ५५० – घ

वृत्तरत्नाकरः सेतुनाम्नी टीकासहितः

पत्राणि २३

पत्र २३

नं० ५५०

वृत्तरत्नाकर

नं० ५५०५

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

([illegible])

वृ॰ र॰ १

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ रामाय नमः ॥ मस्तकस्थपुण्डरीकेण यस्यार्पितं कमलं तन्नीलपं कमलनीये पुष्पेनेकिलजडानपि बुध
स्मास्माकमनन्तोस्तूयमानमामः १ श्रीगुरुं प्रणम्य नत्वा च भास्करं पूज्यं गणेशं रत्नाकरे सेतुं प्रथयामि विलोक्यते २ ग्रंथारंभे
प्रत्यूहविनाशार्थं प्रयोजनं स्मृतिगोचरं मन्त्रोक्तः मङ्गलं नेष्टिदेवतानमस्कृत्य पिङ्गलनिबद्धं ग्रंथमारभते अथ प्रयोजने ह्ला
कावयेणाह सुखसंतानेति सुखसंतानसिद्धिर्ग्रंथसमाप्तिः जन्मविनाशिशिवलोकावाप्तिश्च समन्वयानत्पमेनानः पद्यगतः
निःसृत्यर्थं शंकरं नत्वेति संबंधः एवंच सत्यं ब्रह्मानंदः सेनानेत्रप्राप्तिर्नियोजः सिद्धं गौरी सत्यलक्षणं मम च्यवनं प्रस्तु

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ सुखसंतानसिद्ध्यर्थं नत्वा ब्रह्माच्युतार्चितं गौरीविनायकोपेतं शंकरं लोकशं
करम् १ वेदार्थशैवशास्त्रज्ञः पव्वेकोऽभूद्द्विजोत्तमः तस्य पुत्रोऽस्ति केदारः शिवपादार्चने रतः २ तेनेदं
क्रियते छन्दोलक्षणं सूक्तम् वृत्तरत्नाकरं नाम बालानां सुखसिद्धये ३ पिङ्गलादिभिराचार्यै
र्यदुक्तं लौकिकं द्विधा मात्रावर्णविभेदेन छन्दस्तदिह कथ्यते ४ रामाय नमः ॥
॥

तात्पर्यमाह पव्वे इति प्रकाशोऽयमकालेकाः शंकराशर्म्मस्यादिः श्रुतेः यतः केम ग्रंथं मत्वर्थे भिन्नानां गणानां म
पुनः श्रुतिरियं मदर्थमिति वेदार्थेति वेदार्थश्च शैवशास्त्राणि वेदः द्विजोत्तम इति द्विजेषूत्तमः इति विग्रहः ॥
लक्ष्येति लक्ष्यं च लक्षणं चेति द्वंद्वः नाभ्येसंयुते पुंके यत्र मूले लक्ष्यते गणादयो भिन्नत्वादेकत्वेन पुंकरोति
ग्रयामात्मकं तत्र पदार्थयोरभेदेऽपि पदार्थेनावच्छेदकेनैकत्वं हि प्रमाणप्रमेययोरादौ वदंशो दर्शनात
यद्वा लक्ष्यतलक्षणे चेति कर्मधारयेऽलंकृते रत्नाकरो नाम छन्दः छन्दःशास्त्रमितिपादकोऽयं ग्रंथः क्रियतामत्यर्थः १
ग्रंथस्य कृतेः प्रमाण्यं निरूपयति पिङ्गलादीति पिङ्गलाः सूत्रकाराः आदिर्भाष्यकारादयः लौकिकमिति नेनवाक १

आपिकारइतिभावः अथस्वलाघुपरन्नकाराः कंदविधिवियंगाणमात्रावर्णभेदान नगाम्नमार्णादिद्विनीयवेनासीयर
नतीयेमामान्यादित्यारदत्तगणक्केटलेमात्राकंदसोवोनाभावादिव्याणयेनाह द्वियेति मात्राकेटत्रापंमटःवसे
क्केटः श्रीप्रभतिएतेनमात्राकेटोगणक्केटदतिहिफाविभागोपिनिराकृतः ४ शनामिति श्रेयागणेनावोप्रसिद्ध
नामनुश्केटसोञ्जोकानामितिशेषः एतेनसभाविनान्यकल्पकल्पेरोनरप्रत्ययोनिराकृतः ५ अथद्विनीयाकार
यगनवत्स्यमापालदतेमपनोव्याः सेनानुहिणाति स्यात्नन्यादिना म्.य्.र्.स्.त्.ज्.भ्.न्.ग्.ल् इतिदशैताए
कारान्ताः संज्ञाः पौःश्रोःस्त्री भिम्यादिसज्ञानुवान प्रकारोवाणणकवितसमयाप्रसन्नजभनलगसैपितविकार
वितेमावनलोवाणण्यांयमितिभावः श्रासांसेज्ञानामेदशमीदशमीद्वीननष्टथवत्याम: समस्तामितिसकृत

षडध्यायनिबद्धस्य छन्दसोऽस्य परिस्फुटम् प्रमाणमपि विज्ञेयं षट्त्रिंशदधिकं शतम् ५ म्यरस्त
जभ्नगैर्लान्तैरेभिर्दशभिरक्षरैः समस्तं वाङ्मयं व्याप्तं त्रैलोक्यमिव विष्णुना ६ सर्वगुर्मो मुखान्त
र्लौ यरावन्तगलौ सतौ ग्मध्याद्यौ ज्भौ त्रिलो नोऽष्टौ भवन्त्यत्र गणास्त्रिकाः ७ ॥

यत्नकार्थः त्रिलोक्यामि
ति सर्वविरमसवेजगानाहित्युके ६ अथैनासंज्ञानाम मात्राणां येपमाह सर्वगुरिति सर्वे त्रियोगवोगुरवो यस्मि-
न्स मो मगणसंज्ञः मुखमादिलौ लघुर्यस्मिन्स भगणः अन्तोलघुर्यस्य सः रगणः अन्तेगुरुर्यस्य सः सगणः
वलघुर्यस्य सः अन्तोलघुर्यस्य तगणः मध्यगुरुर्यस्य सः जगणः आद्यगुरुर्यस्य सः भः
त्रिलघुः नगणः त्रिकाविति वर्णात्मकाः इति पवर्गगणाभवन्ति ११ व
११ २। स्वाधः ११ ज ऽ।ऽ ।।ऽ न यदीयसवृत्तकानाधीरिमवत्स्यमाणेनावतमात्रागणमवलः सं इत्यागानित्नीया

गं० २
२

ग्रंथस्यास्य च मेव स्याद्रूढं तथापि माहीनो वर्णसम्प्रदायप्रवृत्ता इत्यनेन ध्याववहारः श्रुतगणाचार्यद्वारा निसर्गतः
जगताः कर्तव्यरूपं निष्पत्तिकारः तथापि लिपितो गणपतिबिंबिभामहोपरिष्टात् श्रीदेवमयं पञ्चमहाभूतसत्तामयस्या।
इकारान्तो विनायकाः काव्यस्यादौ नमस्कार्या इति क्रोधविदोषतः यदादेव यथाराध्यो गणेशफललाभवत् तदा
तदेव परमात्मस्वरूपः स्थापनोगणाः तथापि मनोमित्रभयाभयासुन्यासीनो ननोमस्तेता रमावरीनाचवसेचे
हेहावनेममीविधि मित्रोदासीनलतोभ्यामित्रतन्योऽशुभोमनो गुणमयमात्मा तेनेष्टफलप्रापकोऽयम्: गण
श्रेणेशाहत्यानामपिपूर्वं प्रकाशयते श्रुतेश्च सा च ... सफलवामगालवेषहलाः सगुणाश्चापिकाव्यादौ नश्च
भामताः श्रुतगणाक्रम श्रुतेरपोरस्तुहेतनापकोभूतमच्छतीति सर्वस्य नमस्कारवपाद्वाभामहेनोक्तः देवता

तेषाः सर्वे न मध्यादि गुरवो त्रचतुष्कलीः गणाश्चतुर्लघुपेताः पंचार्थादिषुसंस्थिताः ॥८॥

वाचकाः शास्त्राः पंच भद्रादि भूचकाः तेसर्वे चतुर्नियाः स्पालिपितो गणानोपिचोति १ श्रुत्यादिनीपाया
यतयोरिलत गणे यतीवानो पंचगणानां स्वरूपमाह तेयाइति सर्वे श्रुतस्वमध्य श्रुपादिस्वसर्वानः
मध्याः तेगुरवो पंचतेनयोकाः ह्रस्वोतेस्वरूपमाणत्वाद्धृतपरस्य श्रेयकमलपः तेनसर्वे गुरुहोतगुरु
युगुरुणरुश्वेति चत्वारो गणाः नवनाद्भिमसम सरूपाण्वेन रलेषुनः कथं नेत्र श्रेवते मामतश्राह।
चतुष्कलाइति चतस्रो मात्रा यतेनत्राहताम्सकामस जभाः तेनसर्वे गुरुहि गुरुलघ्वर्थः पदकपयगोहि
मात्रत्वात् एवमेतगुरी श्रासोलसूमध्यगणवाद्यंतयोर्गवेसाम्येवतेस्वयशावचतुर्मात्रत्वात्स्यात् यवेवतपो
गणतन्त्रापंचमेगणामाह चतुर्लघुव्यायोतदयोनाम्प्रिन्सनलघुः पंचमोगणोलेनसहिताः पंचगणः

सपाठः ॥ १३ ॥ श्रादिगुरुः ॥ अवन्तलेस्त्रीलिङ्ग ॥ एषामाद्ययोगश्रायोरित्वलक्षणाद्विनीयाप्यायोयद्यपि वनिवतत्स्याद्यकोत्पा
श्यानेमवं ज्ञानेमयेश्रादोवगुरुत्वं कोने इतेननन्त्वं शेषावहन्नोद्विर्नितिपाणिनिसूत्रेषानये वणोहनग्रिकतोहृशो
धर्मियाहेमहाभाष्यवार्तिकादिग्रन्थेनवमक्तिरेपान् स्वयपवगुरुत्वविधानेणगवाम्यपोतिनिमीमांसको
कालिगशेपिलस्वहेयः स्वयमेवनेशाविद्धेत्यादिग्रन्थेनक्रमपाठयेकुर्वतः स्वतामस्य महान्त्रमादः सर्व
गुरुगणाश्यानयपत्रेः किंच श्रायेनपरयोधूत्योः सुहेमाधाश्चलभक्रमतोविश्रापादिनिबद्धेस्तदीकार्धेन द
श्चायगुरुलघुस्वरूपमाह स्वान्वारेति यथानरूणसर्वपत्येरावज्ञातारेनोणोगुरुः स्थितः पादिरिक्यार्थोवि
संगीतोयोग्निक्रपरः संयोगपरणपोयथावन्तरणोसर्वयत्रस्वकाराभ्यकारस्वकाराद्वंजनेनमेयियथाद्वन

सानुस्वारो विसर्गान्तो दीर्घो युक्तपरश्च यः । वा पादान्ते त्वसौ ग्वक्रो ज्ञेयोऽन्यो मात्रिको लृजुः ९

सवाणन्नपविनियमोमत्तनियमभद्राः युक्तपर इति व्यंजनोपध्मानीयजिह्वामूलीयपराणामुपलक्षणं
तेषां च व्यक्तत्वाद्व्यंजनोपलक्षणमास्तांजिह्वामूलीयाद्येषां न संयोगपदवेनवाप्तीति कथं
नहि विना श्रयोगवाहानेतायं व्यसंख्यानत्वाज्जिह्वामूलीयोपध्मानीययोर्हल्त्वेन कवर्गपवर्गयोगनेनचै
नमेवकालान् यथोक्तरूपवर्णस्त्रैमहाभाष्येन्नन्युक्तः हलोनंतराः संयोगा इति संयोगमसेनिश्चयगु
रुस्वारग्रहणेनगोवकोवर्ण्यायेनगावोविसर्गव्यापीतिध्येयम् एवंरूपस्वसगुरुत्वात्मकं दीर्घस्य गुरुः त
रूपमस्य पशकामित्येवेवणाकारान्तस्याकारः वापादान्तेन स्वनि यादस्थरूपमेमामायास्यलदंयलयोगवे
वैकल्पिकं तेन गुरुत्वाज्ञेनोसवेषां स्वहृदोरिनेनगावितिवेणस्य ॥ रामायनमः ॥

छं॰ टी॰ २
3

लघवो जगणत्रिकाभावस्तेन सप्ततिरस्याजेसेगणेनभवति अन्यच्चसप्तनीतिरेकाप्यलघुत्वेनभगणोत्तु वे
स्यात् क्वचिन्नलघुत्वेनवलजौसमानिकाहिलेनगणास्सप्तयः विषमपादात्मजलयोस्तोनुसमाहितरिफा त्ववि
नाननगुरुत्वे सुत एव सप्तमे कामप्रकाशतोक्रम विक्रमितसहकाश्तास्स्वमिपरिग्रहजेनन्त्यं जितनहि
करस्तिसुत्रयवीमलपदेत्यक्ता एवं वर्णेगुरुत्वाद्यो अन्यदिति इत्नियोगेस्तुन्नः इति कवमत्त षमपादेन्य
स्यापिगुरुः स्यान्नेत्तु चाप्रयुज्यते यथा स्विकाकराहत्यतियोगरूपान्माह प्रश्नचगुरोः प्रत्तारेलाघवेनसे
प्रदायमाह वक्त्रं इति यथा अन्योगरोरन्योमात्रिकोन लक्षणतेयः सन्तक्रमजेतीत्वोयथा ५ प्रश्नचगुरोरपि
क्वचित्तुलनोमाह यात्रादावित यात्रादेरेयः संयोगः सः क्रम संवकः न सिमित्यरतः एवं स्पगुरोरपिलघु।

यात्रादावित्त्वर्णस्य संयोगःक्रमसंज्ञकः प्रः स्थितेनतेन स्यात्लघुतापिक्वचित्सः इदस्योदा
हरणं तरुणिम्सपूर्वाङ्कंनवोतिदपाद्किलानिचरथीति अन्यकायेनह्नेटरिग्राप्यजनोपि
हम्सग्रानि ९ ॥ रामायनमः ॥

नाथान प्रश्नेति लघुतायेत्यर्थः तरुणमिमिति अत्रालम्बायेमहदविद्धलिन्द्रनी यथादोन्यहृकोपग्राम्यो
निसंयोगपरत्वाद्गुरुत्वाद्यायालनी यथादस्यद्वादशमात्रातानग्रलम्मनरत्यन्तनी यथाल्पक्रम्ह्द्रका॰
व्रते युक्त्पुनरावयम्याः पादे प्रथमेवा दशमात्रालव्यान्तनी पदि प्रस्थपादितनी यचवर्णकेपवा।
स्पष्टाष्यापि वलस्त्रारिगुण्यायाद्योवनेग्रायीयः पादव्याव्यानयेलभ्यते अत्रतरणपदादाविह
वह्निपातिपाठः क्वचित्तुत्वकेपूपलभ्यतेयुक्तस्यापि कन्यविसंज्ञनयोवर्णोलक्ष्याइहतिस्मात्तुतनापा॰
गयेलमान्यनः तत्राप्रीन्याभ्ययानात् प्रानामिद्दरमज्ञेनमाप्युश्राक्षिप्तेनतिवसनअहरणयानि ॥

माचानाभीनीकास्यादेर्नसंयोगपरस्यापिलघुतायामेविन्यादुगस्यधस्यगतानोभोगितिहस्वासंगतेरितिरक
सालनीकंगामगुणकारल्लयरानीवश्यवेनसंयोगादेरोगरवं नच्छेदोभगनस्याहलसदाद्धेषाहस्वयरस्याद।
पतेनन्देभंगभीस्याद्विक्रमायस्याकेहदणाद्रमनीयनदणहः पवनीरतिद्धेस्यन्नेकाश्वकमनाद्येय।
म श्वीनि प्रश्नेयीनहभिद्यानमिनाहोम्रबद्धनानामिषाषः चतर्थीयाद्दति लोकस्यनियोषः प्राप्यो।
दिश्चवद्यमाणायायत्रं:स्वरूपमाह विच्छेदति यापवद्यानिघहिनीयालसित्यादि संज्ञानरमाह पुक

प्रथिमूतरसादीनांत्तेयाः संज्ञास्तलोकतः तेयः यादवतर्थीशोयनिसंदिह्रसंदिगा १३
कस्यविषसंवाउकस्यानेसहिलिगद्युते समम्हें समंद्वन्नेविषमेचनपादरे १४ गुञ्जपोय।
सायत्वागलल्यलहृणसंयुताः नञ्चंदःशास्त्रानवन्ताःसमेशन्नेमहोन १४ प्रथमोविस
मायस्यानलीयस्यरणोभवेत् द्वितीयलर्घवन्नेनरहंसमम्बयते १५

मयिति श्रुतिनिस्म
पदेस्यसंज्ञायथाव
द्यापहृश्रकरणोयुनोयेनसरिङ्गनेरित्यादि श्रुपगितिविषमपादस्यसंज्ञायथाश्रेनवदयानिश्चलाव
क्रमगुनोरित्यादिवकारान्तमपर्यायोगुम्मपाञ्चविषमपर्यावत्रोजशब्दस्तेयः यथावद्यानिवनी।
लीयश्रकरणेयकरवानपुगमकाविन्यादिसमासितत्नीयस्यायेवद्यानिगःश्रीरित्यादिः श्रृहेसमतिय
यचनर्थेवद्यानिविषमयादिसोमलगात्यादिश्चचतुरमथाद्विनिह्रदोक्तोव्याख्यातविन्याम्उपाविषस।
सागदीनानागान विषमचोनि यथायेचमवस्ते ॥

वृ० र० ५
5

पादोष्टभिरित्यादि यत्रोंत्रपादेणगुरुहृणैश्लोकत्रयेणाह अर्द्धसमेत्यादिना प्रथमस्तृतीयःपादश्चलक्षलक्षसमे
यस्यप्रथमस्तृतीयश्चद्वितीयश्चतुर्थश्चैकस्यास्तयोः साम्यतत्वर्द्धसमंतत्पद्यंतदाविषमंवृत्तंलक्षणंलक्षितमस्ति
तत्र आरभ्येति एकाक्षरस्यारभ्यषड्विंशत्यक्षरपर्यंतंवर्धितैःपादैः सेयमवृत्तेतत्तृतीयाध्यायएषएकदृश्यः
म तदूर्ध्वमिति षड्विंशत्यक्षरेभ्यऊर्ध्वंदंडकादिना चत्वारिंशत्यक्षरांतंदंडकाःकथ्यंते शेषागाथेत्यादिना

यस्यपादचतुष्केपिलक्ष्मभिन्नंपरस्परं तदाहुर्विषमंवृत्तंछंदःशास्त्रविशारदाः १६ आरभ्यैकाक्ष
रात्पादादेकैकाक्षरवर्धितैः पृथक्छंदोभवेत्पादैर्यावत्षड्विंशतिंगतैः १७ तदूर्ध्वंचंडवृष्ट्यादि
दंडकाःपरिकीर्तिताः शेषगाथास्त्रिभिःषड्भिश्चरणैश्चोपलक्षिताः १८ उक्तात्युक्तातथामध्या
प्रतिष्ठान्यासुपूर्विका गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्चबृहतीपंक्तिरेवच १९ त्रिष्टुप्चजगतीचैवतथाति
जगतीमता शक्वरीसातिपूर्वास्यादष्ट्यत्यष्टीततःस्मृते २० धृतिश्चातिधृतिश्चैवकृतिःप्रकृतिराकृतिः
विकृतिःसंकृतिश्चैवतथातिकृतिरुत्कृतिः २१ इत्युक्ताश्छंदसांसंज्ञाःक्रमशोवच्मिसांप्रतं।
लक्षणंसर्ववृत्तानांमात्रावृत्तानुपूर्वकं २२ इतिभट्टकेदारविरचितेवृत्तरत्नाकराख्येछंदसिसं।
ज्ञाभिधानःप्रथमोध्यायः। रामायनमः॥

ख्यातिवीजन्यात् पोषमिति ततःत्रिभिःषड्भिश्चरणैरुपलक्षितानांगाथानांप्रकरणान्नपोषमिमित्यर्थः १८
कारणादिषड्विंशत्यंतानांछंदसांक्रमेणसंज्ञाःश्लोकत्रयेणाह उक्तेत्यादिना द्वितीयमर्धमाहात्मकासर्ववृत्ताने
लक्षणंसांप्रतंनीपादोवक्ष्यामिवक्ष्यामिवर्तेमात्रामात्रामीयेवृत्तेमानवक्ष्यमाणपद्यः २२ इतिश्रीमहाग्नेंद्रोत्रिकु।
लतिलकायमानमश्रीमदापाजिभट्टसूनुभास्करविरचितेवृत्तरत्नाकरसेतौप्रथमोध्यायः। रामायनमः॥ ॥ ५

अथपश्चह्येमार्यांलक्षयतिलक्ष्मैरहतासिना पञ्चवक्त्रमांगागणाः समभवतिपकागुरुणाद्वमध्यामीनम्रसि-
नास्रेवर्यो पाः श्रमेनियतेलक्ष्मेत्तपपवेसत्यगाणानामषष्ठोविषमेतिमात्राः श्रष्ठमध्याणगुरुगोलघ्वेमोत्रगौति-
मयोजनानियमात्राविषाद्यमायपाश्चयमादेलमणापषमवत नतके विशेषवणेनत्वात्तु भवतीति हेतुः
श्रष्ठमाहेविषमेविषमस्थानेश्चयमननीयपञ्चमसप्तमाभ्यांद्विगुणोविवत्मध्यगुरुस्तूपचेनमांश्रत्वान्।
श्रमायोजोजगणानभवतीसमेनवनियतः कलद्वितियतः स्यादनश्चाह षष्ठेऽतिथ्यमोगणाः षष्ठाव
श्रष्ठषष्ठोनलघ्वेयोनश्चलक्ष्मचनलक्षणनगणाविलघ्वेकस्त्यागलघुर्वनियमनलघरूपगणाः षष्ठेऽ-

लक्ष्मैनत्वश्रगणागोयेनाभवतिनेहविषमेजः षष्ठोयेनलक्षणवाश्रप्येमेद्वितियतमार्या-
याः । रामायनमः ॥ रामनमः ॥

यश्चतिपावृत्तषकजगणाश्चवत्तलेयस्यातरपवषष्ठेहतिनियमः कृतितः पष्ठ्यात्रेवलक्षणसमत्वपः
लक्ष्मैर्हतिद्विगुरुस्तूपचवत्तमोत्राप्रकोगणाः पवेनत्वमहतेद्वितीयः श्रगणाद्वयेनगुरुस्तृतीयः गोपे
द्विगुरुस्तृत्तयेः नाभवद्वस्ताद्विगुरुः पेचमः तितेद्वौमिमध्यगुरुः षष्ठः विषमेहस्यनगुरुस्तम्मदति-
सप्तमगणानामषष्ठाविलिशमात्राः जः इतिचानगुरुहितिनणाद्वेमाचारहतु मयोजनानिप्रानमात्राः
त्रेतिश्रथमाद्वेनाभिवविषमस्थानेजगणाः षष्ठस्तस्यवात्रिनेहतिनवपूर्वा जनेचाद्रमेनवकार्मि-
तुके वोजनन्द्वयेगुणगणयमात्रात्मकत्वाल्लक्ष्मैरनादेमात्राद्विकारिया ॥ रामः ॥ ॥

सं॰ २५
5

नात्रानुपलनत्वणामैगानि रितिवाच्यं अत्राप्येवमेवगणात्वेन यानि नन संयोगानामनन्त्यात्वात् नलघुत्वेन्यथोदाहरणेन्नदि
तीयेपयप्रथमा द्वितीयम् अत्रषष्ठेऽपमिति षष्ठस्थानेनगणेइति मुख्येकेस्थानमनादेयेप्रथमापः षष्ठस्थेलत्वेण
पन्नेः यच्चनलत्वयित्वात्रनगणगुरुत्वेलघुरितिलक्षणमाह तत्रनलघुइतिद्विवचनात्प्रपन्नेः प्रथमापायाः पू॰
र्वोर्द्धलत्वयित्वाद्वितीयेनयघेनयतिनियमन्नमन्नत्राद्वेलक्षणंवाह षष्ठेइति अत्रप्रथमेत्यनुवर्त्तते षष्ठस्थानेले
नगणगुरुत्वालपौचन्नलेवाविनियावत् कृतेमतिवन्नलेवमेवसंवंधीयोद्वितीयोलघुस्तस्मात्प्रथमेपू॰
र्वाभिन्नप्रथमलघोसयतिमविच्छेदपदयतिनियमः समाप्तिः यकइति सप्तमस्थानेल्लेसतिमुखलात्

षष्ठेद्वितीयलात्परकेनलेमुखलाद्वमपतिपदनियमः चरमेर्द्धेपंचमकेतस्माद्दिह्नभवतिषष्ठो
तिलः २

द्विलयोः प्रथमेषष्ठगणेनेसविच्छेदंपदसमाप्तिरित्यर्थः यथात्रैवषष्ठेद्वितीयलात्परलेकेल्लेमुखलाद्व
त्वात्रषष्ठचरमलेत्तुपुरुकायतिः सयतीत्यत्रनसर्वेलघुरप्युक्ता अथोत्तरार्द्धेयतिनियममाह चरमेइति अति
मेर्द्धेपंचमस्थानेल्लासेतिनस्यप्रथमलघोः पूर्वस्मिन्चनरूपगणेनेयतिः यथाचरमेर्द्धेपंचमकेतस्मादि॰
त्यादौते अथोत्तरार्द्धेलक्षणमाह इहभवनीति आर्यानरार्द्धेषष्ठगणस्यानापलपकोलघुरवदेयोनतमा
त्रामताः शेषेपूर्वार्द्धवत् पूर्वार्द्धेपंचगणेनेविंशतिमात्राः षष्ठगणस्यानीपल ॥ रामायनमः ॥ ५

वेषकास्समग्रमगणस्यचन स्याद्गुरुमध्यानीयगणो बहुः इति संयोजनानाम ग्रविशान्निमात्राविशाहः मायोऽत्रगार्द्धे ललताणो॰
पर्यवसानं च शर्लिव इव रम्भे इत्यायनुराह ग्रहोपमित्याह पूर्वपदोत्रार्द्धे चा नि स्वयं सेगमनीये भेदा ग्रार्यादेहेत्र
भूपेसः संतिपद्यपि तथाप्यनुपयुक्तत्वान्नद्विकिलनानिरु इत्यार्यालक्षणं ग्रथ पथ्यार्यालक्षणमाह त्रि॰
ष्विति यस्याः पादयोरप्यहं योर्हि त्रिगणकेषु वक्तमोत्राणेण पादो विरामो ह्यपथ्येत मासमपथ्या इति केवलयतिकृत
मार्थ्यानो सा वैलक्षण्यम त्रिगणकेषु पाद इत्यासां नो यानिः पूर्वो व पथ्योति नामसन स्याः इति त्रो नगार्द्धे गुरु
विपुलालक्षणमाह न इहेपथ्येति न इहे पथ्य गणत्रयामा इति गणत्रयमनुहे पथ्योत्तरीय वविरामः एवमुत्तरार्द्धेऽपि सप्त

त्रिष्वंशकेषु पादो दलयोराद्येषु दृश्यते यस्याः पथ्येति नाम तस्याः छन्दोविद्भिः समाख्याता ३ न
ल॰ यर्गत्रयमादिमं शकलयोर्द्वयोर्भवति पादः यस्यास्तामपि पिङ्गलनागो विपुलामिति समाख्या॰
त्योति ४ नभयार्द्धयोर्जकारो द्वितीयतुर्यौ गमध्यगौ यस्याः चपलेति नाम तस्याः प्रकीर्ति॰
तं नागराजेन ५ आद्यं दलं समस्तं भजेत लक्ष्म चपलागतं यस्याः शेषे पूर्वजलक्ष्मा मुखचपला॰
सोदिता मुनिना ६ ॥ श्रीरामाय नमः ॥ ॥

विपुला इति प्रसिद्धा ग्रथ चपलालक्षणमाह नभयेति गुर्वो
र्मध्यगतो जगणो यस्याह्वयोरयार्द्धं ती यच तुर्यो स्यातां सा चपला ग्रार्यापथ्या पूर्वार्द्धेहेयोर्जे इति द्वितीया
जगणः द्वितीय इति च तुर्योऽपि एवमुत्तरार्द्धे तिनामनिद्धितीयो जगणः प्रकीर्तिश इति वक्तर्यं ग्रथ मु
खचपलालक्षणमाह ग्राद्यमिति यस्या ग्राद्यमर्द्धं चपलालक्ष्म ग्रार्यात्तरार्द्धे सामान्यलक्षणेन सप्तवि
धाति मात्रापेणविशत्तामुखचपला ग्रन्वर्थ्याच यसेत्तामुखे एवर्द्धे हि चपलाचरणवत्वात ॥ ६८ः॥

वृ॰ र॰ ९
6
पदमन्तगणे हि चपलालक्षणं वक्तुं जघनचपलायाः अपि प्रतिपादनाय प्रथमेति प्रथमे चैवं आर्यार्धे लक्षणे प्रथमेन
रोहिणी चपलालक्षणं मुखजघनचपलां प्रथममभिनय समादिति बहुव्रीहिः इत्यार्याप्रकारणे प्रथमगीतिः आर्या
प्रथमेति पूर्वार्धं चरिणी यदि पिलक्ष्मीतदिति पूर्वार्धलक्षणे भवेत् गीतिमुक्तवान् कथमपीति पू
र्वार्धमप्युक्तं तत्रैव निपतत्य अन्यतरयद्गणयोरन्यार्थः यत्रमपार्धे षष्ठनिष्ठावचनं तेषु गणान्यतमप्रकार
णामिद्यानेन दासुहम गणजगणावलेय नृपयोर्वृत्ते रैवेकस्य निर्देशः गीयन्याभमन्यतमगणो गुर्विकविश

आर्याप्रतिपादिमहे प्रथमे प्रथमेतरे जघनचपलायाः लक्ष्मणाद्यनेन प्रोक्ता विमुखी गीर्भिर्जघनचपला ९
आर्यायाः प्रथमदलोक्तं यदि कथमपि लक्षणं भवेदुभयोः दलयोः कृतयतिशोभां तां गीतिं गीतवान्
भुजङ्गेशः ८ आर्यायाः द्वितीयके दले यद्गदितं लक्षणं तत्स्यात् यद्युभयोरपि दलयोरुपगीतिं तां मुनि
र्ब्रूते ९ आर्याशकलद्वितये व्यत्ययरचितं भवेद्यस्याः सोद्गीतिः सकलव्यत्यास तद्यत्ययेश्च भेदस्य
काः १० एमायनमः॥

यकतिर्देशणे प्रयत्नते यदुक्तं साकैपदे नभ्रन्यमन्यमतशाख्याववाय्यत्रै स्वमावा
द्विवक्षितविषये निर्देशणे वर्जितं मिति यथोपगीति आर्याद्वितीयेति इदं भवति यथोक्तं भवत्यार्यायाः नराभ्दलरुणे
यस्याः द्वयोरपि द्वियोः स्यात्सोपगीतिः प्रथोक्तोमिः आर्याशकलामिति यस्याः द्वितीयमद्वे पूर्वार्ध
लक्षणं केवलं तु नरार्धे लक्षणं कमितिव्यत्ययेन भवितिसोद्गीतिः नद्वदिति यथोपार्धेदितिभा
वः यत्तंशानि त्रिपञ्चिकाप्रत्याय उक्तसंयुक्तेऽर्थः॥ एमायनमः॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ९

अथार्यागीतिः आर्यापूर्वार्द्धसमेति द्विगुणितमात्रान्तं पूर्वार्द्धनिधनेनैकेन गुरुणाधिकं द्वात्रिंशन्मात्राविशि
ष्टं पूर्वार्द्धमिति यावत् यदीयस्मात् तुलार्द्धे माप्यधिके तद्वात्रिंशन्मात्राविशिष्टमितरार्द्धं सार्यागीतिः तथाचोक्तं
सूत्रकारेण पूर्वार्द्धं च गुरुणा आर्यागीतिः अत्र सूत्रे द्वे इति वचनगणे इति च समर्थमाह द्विवचनेन ति सपाद
युक्ते तत्र द्वे द्वे वचनमिति अशस्यत्वात्स्फुरतिभावात्पद्यपादेषु शायुतानायद्धेः तस्मादेतन्सूत्रमित्थं स्मृति
कृतावृत्त्याख्याने आद्येऽर्द्धे द्वितीये वा गुरुणैकेन समस्याऽर्यागीति एवं तत्पूर्वार्द्धे द्वात्रिंशन्मात्रान्तरान्ते कान्तद्वि
गुणमात्रान्यापि गीतौ भवंतीति मन्यमानाः स्वल्पदृष्टयोऽपि नराकुलाः मधुकरायि दृष्यानमेतावन्नरूपं ज्ञी

आर्यापूर्वार्द्धं यदि गुरुणैकेनाधिकेन निधनेयुक्तम् इतरत्तद्वन्निखिलं भवति यदीयमुदितेयमार्यागीतिः ॥ षड्विषमेऽष्टौ समे कलास्ताश्च समे स्युर्नो निरंतराः न समात्र पराश्रिता कला वैतालीयेन्ते रलौ गुरुः १२ गणमायनमः ॥ एमः ॥ ॥

विभ्रतोप्यविदग्धानामपि ताः परिपाकपिशंगलतारजसो
रध्मकामिकपिशंगालितमायोक्तार्यागीतिरुदाहृतिर्विरोधाच्च इति गीतिप्रकरणम् अथ वैताली
यम् षड्विषमे इति वैतालीयच्छन्दसि विषमे पदे प्रथमतृतीयपादयोः षट्कलाः षण्मात्रा देयास्तासा
मनेन वरहोरग्वलप्रवालोमध्यलघुरगणः अथोलघुस्ततोगुरुश्चेति समे पादे द्वितीयचतुर्थयोः ह्यष्ट
अष्टौ कला देयाः ताश्च निरंतरणा नो स्युः नो इति निषेधार्थः अत्र द्विताल्लघवो न देया इत्यर्थः ॥

वृ॰ र॰ ७ 7

तासां समषट्कलानां मिलितविषमपादयोः रगणो लघुगुरू च वेद्यौ अत्र समास्वष्टकला समप्येषु समा कला द्वितीयादिका
पराश्रिता न कर्तव्या द्वितीया न तृतीयया आश्रिता न कर्तव्या इत्यर्थः एवं च तृतीया पञ्चमी षष्ठी स
प्तमी स्यां च न स्त्रियेव तातीयतमद्वयेण युक्ता चेद्भवेत् विषमपादे षण्मात्रास्तासां मध्ये षोसमे
इति रगणलघुदत्ते च कला इति लघुगुरू नान्त्ये च द्वितीयातृतीयाभ्यां च पादे तृतीया पञ्चमी मात्राभ्यामेको गुरुः
किं तु द्वितीया चतुर्थी पञ्चमी षष्ठी भ्यामपि तृतीयपादे षष्ठी अष्टावपि द्वितीये विषमपादे तृतीया समे
षष्ठी समात्राः सा नैरन्तर्ये नो निरन्तरा इति लघुगुरूपमात्रास्त्वितीया द्वादशलघुर्वा न संनिकिं तु

पर्यन्ते यौ तत्र च वर्णौ समौ पञ्चके दसिके स्यातामपि तत्रम् श्रापातलिकास्थितेत्येभ्यः त्रुतकवयएवं
वदन्ति तृतीयग्रहात्पर्णांतिकासमसपादे स्वद्वितीयः ॥

गुरुमिश्रिताः नापि द्वितीयादिमात्रा
तृतीयाया आश्रिता मिलिता वेचतुर्थ्या पदे स्थस्य वा न न संनिकिं तु पृथगेवामिवम् पर्यन्ते इति प्रवसाने विषम
पादे षण्मात्रा अलं दत्ते रगणलघुगणौ समपादे षण्मात्रा अलं दत्ते रगण यगणौ यत्र तदौपच्छन्दसिकं नामवृत्त
मिति यद्यपि त्रयपादे त्यलयो गुरुत्वमित्रापि गुरुत्वं तन्नापिकवि समयश्रमिद्धा अपाटिकाव्यविषये ॥ हि ॥ ७
न तेवात दृष्टा विषयमिति भावः श्रापातलिकेति विषमे षण्मात्राः समे अष्टविन्यादिकं पूर्ववत् द्विपा
नविशेषः नासामेते गणो गुरू चेति प्रयादिविकाराः युजनीतास्यापि दृस्य ग्रुगुरू तायाः प्रापातलिकागुर्वन्त

दृष्टव्या। अथ दक्षिणान्तिका। तत्र योगे। यस्यौपच्छन्दसिकस्य चतुर्थपादे पुद्वितीयो लघुः तृतीयेन लघुना युक्तः स्यात् अथ
मो लघुर्विनीयोगे रेवलस्य विनियोजनं स दक्षिणान्तिका अथोदीच्यवृत्तिः उदीच्यवृत्तिः पश्चायामयोरेवपादयोर्द्वि
तीयलघुः प्रथमलघुना युक्तश्चेत् द्वितीयो लघुः स्यात् तदा वैतालीयमुदीच्यवृत्तिसंज्ञं यम् अथ प्राच्यवृत्तिः एवं पादान्त्य न यत्र लघु
नः पंचमः षष्ठलघुः समपादयोः स्यात् वैतालीये प्राच्यवृत्तिः अथ प्रवृत्तकम् पदानां समाविनाम् पूर्वयोरुदीच्यवृत्ति
प्राच्यवृत्तेन समासः स्यात् तदा युग्मकौ विषमपादौ विषमपादस्तदीच्यवृत्तेः समपादः प्राच्यवृत्तेः यत्र से वैताल
यः क्रमस्य रेणमान्यालिनिनान्नोधन्यपादिति भावः नन्दवृत्तकं नाम अपरान्तिका अथेति प्रवृत्तकमिदं प्राच्यवृत्ति

उदीच्यवृत्तिर्द्वितीयलः सर्को युक्तो युक्तो भवेद् युग्मयोः एवं पादयुतो यत्र पंचमः प्राच्यवृत्तकः स्यादि
ति युग्मयोः यदा समावोजयुग्मकौ एवं यो भवति तन्नन्दवृत्तकम् अथ युग्मविनापरान्तिका
अयुग्मजकचारुहासिनी ॥ इति वैतालीयप्रकरणम् ॥ वक्त्रं नाम यात्र संज्ञानां मध्ये यति तृतीय
ख्यातम् ॥ रामायनमः ॥ रामः ॥

लसलघोर्यो सर्वपादेषु विमासमापरान्तिका अथ चारुहासिनी अयुग्मयोर्यत्र प्रवृत्तकस्य विषमपादे उदीच्यवृत्ति
लक्षणं केवलं विषमा सा चारुहासिनी अथ वक्त्रप्रकरणम् वक्त्रमिति प्रवृत्तिमिश्रशालोक्तिः समपादस्य दशेन
गणोन देयानामिति गणः किंत्वमगणनगणपादेया किन्तु युग्मे प्रस्तारगतं सगणादयो यगणादेयः लद
वान्यपकोवर्णो देयः इह श्लोकविशेषणमिव वक्त्रमिति अन्त्याद्यन्तेषु यत्र वर्णाः प्रायात् रसगणेनाधार
निरूपणं गुणांगणेषु गणेन ततु नगणसगणौ यद्दिनि च न ... सगणो गणः एवं वक्त्रं नीयो
देय इष्यम्म ॥ रामः ॥

वृ॰ र॰ ८
४

पथ्यावक्त्रस्य भेदानाह युजोरिति युग्मलिङ्गपादयोः स्पष्टेतदुक्तमायोयुजोः समपादयोरिति वेदितेष्वतुर्थादक्षरा
दूर्ध्वं जगणप्रयोगेण विषमपादयोर्यगणेन पथ्यावक्त्रं प्रकीर्तितमवगन्तव्यमेवं नवयुक्तमपि ओजयोरिति वि
षमपादयोर्वारिधेश्चतुर्थादक्षरादूर्ध्वं जगणप्रयोगेण समपादयोर्यगणेन च विपरीतपथ्यावक्त्रं नाम चपले।
ति विषमपादयोश्चतुर्थादूर्ध्वं नगणप्रयोगेण समपादयोर्यगणेन चपलावक्त्रं नाम चपलेति विषमपादयोश्चतुर्थाद।
क्षरान्नगणप्रयोगेनेत्यर्थः सप्तमो लघुर्यस्याः केचिदुक्तमसा युग्मविपुला नामानुष्टुप् युजोरित्यादि पथ्यावक्त्रे यो लि
खितलक्षणमपि यस्य कारतात्पर्यैः पदं विगलममनेन विपुलं का पथ्ये नवनिमिततेनाह सैतवस्येति चतुर्थपि।

युजोर्जेन सरिद्भर्तुः पथ्यावक्त्रं प्रथितं निरयायुपयोधेसंकरान्तादेदोषैः प्रकीर्तितम् ओजयोर्जेन
वारिधेस्तदेव विपरीतादि चपलावक्त्रमयुजोर्नकारश्चेत्पयोराशेः यस्याः लः सप्तमो युग्मे सा
युग्मविपुलामता सैतवस्याखिलेष्वपि भवताध्विनो भाविपुला ॥ रामाय नमः ॥

यत्र सप्तमो लघुः सा विपुलेति सैतवस्य मतमित्यर्थः यत्र चतुर्थाज्जगणेन सैतवमतविपुलामाह सैतवस्येति
यमकेषु पादेष्विति विभः नसमानां विपुलाम नेत्येवं नजभनाद्यन्नमेनगणेन चतुर्थपादेषु सप्तमे लोकाः स।
ति सैतवविपुलेति निरिणयः यथ्या मामकं नाम स्यान्नानोपि मा यत्र लघुः पञ्चमं गणेषु सा विपुला काश्चि।
दितिभिः सैतवस्य मतेनेनेति पथ्यविपुलभेदानाह भवेति चतुर्थगणेषु चतुर्थाज्जगणप्रयोगेण नवि।
पुला स्यात् अनपवेनेव चतुर्थं नतच्चलागणोनोक्ते विषमपादयो भगणप्रयोगेण भविपुलेति तत्र

[illegible] ॥ ८

नभविपुलायाः सप्तकारेणलघिनत्वाद्विषमपादयोरित्यत्रमानाभावात् यदपिभोत्रोचेन्यत्रलघपलावक्रम
पुजेनानतिसूत्रादयगुरुणमनवत्रेनहनिह्नलिकारणेकत्वदपिनसर्वेनः सेतवपालिस्त्रान्मभिद्धानराण
सर्वपरस्पैवानसूत्रं पकत्वात् विपुलायाल:सप्तमात्निसूद्वणेनव्यवहिनयदानतृतिनोल्लीनिसूत्र
क्रमानापिनाद्य रानेनचपलावक्रामिनापवनवनेनेहतिपन्मलणेनानेवदपाल यदपिनेनेसाक्षनेवि
षालानैकामगजकुंभानविपुललनीसांहितदपिनानस्पसेवनोलविपुललत्तणाम्रानतपाभविपुला
लत्पलाभावात् यवंद्विवदेवदेघवणाघ्रनवेचनवेशिवहन्मालिमद्राकाविघ्रपोमाघ्रापेनास्माकेप्राते
क्तला यवंरनविपुलाह्नपितेवहन्यामिति चतस्वरणपुचनुर्थोदहरणद्गणाप्रयोगस्वेत्रदायविपुला॥

युङ्मन्यामसान्वर्थात् नौब्युपोस्मिन्याविपुला नोभेत्सूर्वां स्याभवेत् हत्या॥
नष्टुप्प्रकरणम्॥ द्विगुणितवसुलघुरचलधृतिरिति च॥

स्मात्स्वपितेयं नौब्युपरीति चतर्थंचतुर्थंत्रगणस्यैत्रदानविपुलानाम नोभेरिति चतुर्थचतुर्थात्रगण
प्रयोगस्यत्रविपुलानाम प्रत्यान्याग्रहणमनयसगणेविपुलात्रयमनक्रमसित्यमितिप्राचः सूत्रादाव
नक्रत्वादप्रमणमितिनव्याः प्रपनेबामापाद्यः विशेषलत्तणेयंदाक्रोनोलक्ष्यनस्थानेननाष्माद
यवहाराः यतनाक्रोनेनस्यानुष्टविनिसामान्यजातिनाम्नाव्यवहारहतितलत्तविरोधहति इत्यनष्टुप्
करणेन प्रयत्नानिमात्राच्छेदाप्याह द्विगुणितेनिवसवो द्विगुणानिषोडशेनार्थः नतस्याकार
लकेमात्रापस्यासापवलधृतिनामप्रत्येकंषोडशमात्रयुपविभाग ॥ ष्ठमः॥

वृ॰ र॰ स॰ १

तोष्टमन्याः एतदाश्रयाः भवन्ति एवमष्टौ विपिङ्गलात्समो गीत्यार्येन मात्रावृत्ते श्रुत्यन्याभवनान्माात्रेति पञ्चषाद्
षामात्रेकेष्टरस्मिन्नवमी मात्रा लसघुरेव गुरुर्नि मो वणेषु ह वमात्रे वेदनिपमललमात्रासमकनाम संजोन्वात्वि
ति श्रवणस्य नवमीमात्रा लो जगणः श्रयते शेषमाल नेदाविश्लोकनामेतन्नामकेदः श्रुभिश्चदन्श्रुर्थेनन्तुरत्निजग
णः एष पादश्चपवाचन मात्रा जो न जो नगणे लयस्य यमन्नस्यापि विश्लोकः इतिनाम श्रुभिन्यतेणरवनावे
नात्रैवि श्व जलपेविश्लोकस्तु तनसुगलेति श्रुत्वप्रपुगलादस्मात्रान्तः स्यर्थः चेन्नमेपेनगणेलघू
वानवासिकानाम श्रुभिश्चन्दनवासीनिजगणः न्नपत्रेववानवासिक जलधियुगान्स्यादितिलघा।

मात्रासमं केमनवमोललम जो न्लावथवाष्टेविश्लोकः नद्युगलाद्वानवासिका स्यात् वाणा
ष्टनवसु यदिलश्चित्रा उपचित्रा नवमे परयुक्ते श्रुत्यष्टो भा स्वात्तु पचित्रा यदनीकेनेवि
विलेक्षयुते मात्रासमादिपादैः कलितं श्रुभिश्रुपत्रपथि मात्रासमकेश्च स्थितेजगणस्य
पादाकुलकम ॥ रामः॥

वणेति पञ्चाष्टनवसु यदिलघुः स्यात्मा चित्रामथेष्टाद्व उपचित्रेतिनवमस्थ
नेगुणेसति नुपचित्रानाम इमाभवत्तामनेनाह यदनीति उक्तेष्वे विपलाणेमात्रासमकादिलघुद्वेणे
युक्ता यमात्रासमकादिपादाल्लैः कलितेयुक्तपादश्चतन्त्रेपश्रुतिपनस्वत्रामामनेकत्वा नो मात्रा
समविश्लोकवानवासिकाचित्रोपचित्राणां यदि मात्रेणनयुक्तेपादेषु कुलितत्स्यामादाकुलकं नाम
जगत्कृश्रुत्यर्थितमिन्नार्थः श्रवत्रमेपादैः त्रेवमात्रासमकविश्लोकचित्राणोललणेदितीयविश्लोका
पचित्रयालनी यमात्रासमकवासिकयाश्चनष्टौविश्लोकापत्रयोरिति ॥ रामः॥ ९

अथ सर्वलघुगुरुप्रमाणमाह द्वन्द्वेति द्वन्द्वमात्रावर्णानां लघूनां संख्यापूर्वनायाः संख्यान्तरितमितागुरुसं
ख्यो ते पायपात्रे च प्रथमपादे द्वन्द्वस्य लघवो विनिवर्तन्ते कलमात्रासंख्योपायपूर्णसंख्यापादश्च पूर्वपान्श्नीताः षट्पाद
वतिस्त्रीरिमिताः गुरवः सन्ति षट्चत्वारिंशत्पायगत एवं सर्वे उपचेवनेयेन्त्वायगुरुभिर्विनाऽरुसंख्यायागुरवोऽपि च वर्णाः लघ
वो ज्ञेयाः यथा द्वैतीयेषु पादे षड्गुरवः सन्ति तेन द्वन्द्वलघवः सन्ति पादे षष्ठे स्थाने गुरवो लघुगुरुन्तानन्तपरिशेषाद्द्वयोर्गो
ते पादस्याह गुरवो लेखनीयानि लघुभिर्विना लघुसंख्यया गुरवश्च संख्यया मात्रासंख्यया देलेख्यं संख्यातन्त्रं गुरुवो तेषां
इति गुरुप्रमाणं निश्चितम् यथा द्वे च वर्तन्ते द्वन्द्वमात्राः सन्ति गुरवः सन्ति ते लिखिता लोपि पादाः द्वन्द्वसंख्योपायद्वन्द्वसंख्योप

द्वन्द्वलाविनावर्णगाविसंयुक्तभिलक्ष्या गुरवो लेखलोनितंप्रमाणानि निश्चितम् इति मात्रासमकथ
करणे पिङ्गलेन दर्शितलक्षणं चित्रमयगलघुयुगलमय सगणकुललघुयुगलकमपि सपादचरितल
लिपटक्वितिभवन्ति तालिका विनिमयविनिहितपाकलयुगलकालिपतिविरचितमणितिप्रयाः
श्रुतिसुखविकटयमयभवतिजगतित्रिजगतिपातिमतिभवतिरञ्जना ॥ रामः

द्वन्द्वलीयोत्तेयरतिगुरुपतगुरवरतिशिखीति लोमभिगणिताद्यगणित्रिशत्पपगात्मिंसतिलघुभीविलेख्यविते अगण
ते लघुवर्णयथासितदृष्टाविंशतिलघुगुरुकमित्यर्थः एवं पूर्वं लघुसंख्योक्ता अथ द्वितीयादीनामाह सगणमि
उत्तौ द्वौ चतुर्विंशत्यधिकलघ्वक्षराणि पूर्ववद्विंशतिलघवः अथाभयोर्भयोः षोडशयोगुरवः तामाह
अगणमिति अपदासमस्तेगुरुमाह्निते यत्र षोडशचतुर्विंशतिलघवः सन्ति रचतापत्रयथा सतिलानाम
अपकलितोऽर्थः पूर्वोक्तद्वाविंशतिलघवो ते गुरुसंख्यया संख्या इति इय
मेव पूर्वोक्तयोर्विपरीत्यनप्रेयं जात्याह विनिमयेति विपरीताद्वयेन युक्तयपरचनयाप्रिपचित्तोगणति
वयोगरूपमापिश्रुतिम्लविकासीति विकारवन्नेत्रजनकुरवरोः प्रारेपमुगणत्वाविनिमतियालिखि
तिमयतित्वाच्चेतपादेमयिकालख्यामानके रापगणात यथोक्तमपिहिताप्पद्वयोः शब्दवृत्तिनाशेति ॥

वृ॰ र॰ १० गुरुणा विति व्याख्यानादितियोनापृष्ठोपादेऽर्द्धे तिनत्रयमितनायथा: पूर्वार्द्धं गुरुः १४ : ३२ गः नद्वितीयशतस्तुक्तं सानेगजीर्णम
म वक्तानेयमुगुणितानामा विंशाइवेति विग्रहेति विद्यानितानवमप्रशति नितेल्लवोपस्याश्च विमिलावव्रमानेगुरुस्तनेत्र
वेश्चित द्व्यूपादेयकृतेनवयेम्यामानिरूपितनाम॥ इति श्रीमद्गुरुचरणकमलरजस्सान श्रीमहादेवविरचिते भास्क
रचिते वृत्तरत्नाकरे द्वितीयोऽध्यायः २ द्वितीयेमात्राकेदोमियायवर्णे वृत्तानि येसमग्रन्नानि लतपदेकारतः जानिमम
कुमहते उक्तयामिति यकारतथपेदेकेदविरमेच्छः: गुः श्रीरिति यस्याएकगुरुरूपः पादः सा श्रीर्नाम यथा श्रीः शं सा
पात यद्यपि समसूत्रानायिकाः गौ ही मारि वरपादे नैव श्रीकरोतत्तपितमम् विनेनथ्यापिगु श्रीरितियथाशार्यपारा

पृष्ठार्द्धे गाथा भवन्ति यस्य सा नेगीत्यार्यागीति रूपमयमापि वसत्युक्तिनिसालित्तविधिलघुकंविरचितनपद
चितनिमवाति विग्रहणनववतस्व्रेरवापितिनगुरुकेविनिवृत्तसुरात्तननवरातिरूपचित॥ इति श्रीभट्टकेदारवि
रचिते वृत्तरत्नाकरे द्वितीयोऽध्यायः २ उक्तायां गुः श्रीरत्युक्तायां गौ स्त्री मध्यायां मो नारी रो मृगी प्र
तिष्ठायां म्गौ कन्या सुप्रतिष्ठायां भ्गौ गिति पङ्क्तिः॥

नम। यत्र सपादोऽलक्षणयो रेकाक्षरपादे नासेग्रहादेकमक्षरमातेतत्र गश्रीरित्येकाक्षरे पादे नामिनयोसे
ग्रहीतपादाक्षलाम् अत्युक्तायां द्व्यक्षरे पादे गाविति यस्याः पादे द्वे गुरू सा स्त्री नाम मध्यायां त्र्यक्षरे पादे मो नारीति यस्याः
चः मध्याया त्र्यक्षरे पादे मगणः स्यात्तस्य नारी नाम नारीगणकस्याणीमा पापा न्यामक्षरी पद्यमत्र
रत्नवत्सूत्रमुदाहरणीयम्। रइति यत्र रगणस्सा मृगी नाम प्रतिष्ठायां चतुरक्षरे पादे म्गाविति यत्र मगणो गुरुश्च नामका
गुरुस्सा कन्या नाम सुप्रतिष्ठायां पञ्चाक्षरे पादे भ्गौ गिति यत्र भगणो गुरुद्वयं तद्रूपमायो पङ्क्तिर्नाम:॥ १०

गा यद्यां षडुत्तरेणाद् न्यातिति यत्र गणलगातो मानमध्यानाम शशीति यत्र नगणा नासाशशिवदनाम न्यावि-
ति यत्र नगणास गणो मावहुमतीनाम विद्युदिति यत्र हो मगणौ सा विद्युन्मालानाम ऽ भ्यां दिङ्मिनाद्धेरणाद्धे स-
गिते यत्र मगणसगणो वैको गुरुः स माणवकोलीलानाम कमारेति यगणगुरुभिः कुमारललितानाम सायोगि-
ति सगणगुरुभिर्हंसमालानाम अष्टभिर्गुरुभिः हरेणाकृतावे भाविति भगणतगणद्वयेन गुरुद्वयेन वा चित्रपद-
नाम मानिमाद्दयेनगुरुत्वे नामन्यानलनाम मामागणककामिति भगणतगणानन्तद्वगुरुभिर्माणवकनाम न्यावि
ति ममभगणनगणगुरुद्वयेर्हंसरुतनाम मविति सगणजगणद्वयगुरुभिः समानिकामान अष्टविषमपादस्तान्यपि
स्युगुरुनैवे निकाविसनयत्र सिद्धिनोवनमत अमाप्तिकेति जगणसगणलघुगुरुभिः प्रमाणिकानाम वितनाने

गायत्र्यां सिलनमध्या शशिवदनाकौ नेमावेदस्तवती विद्युल्लतामोमः नासिदिङ्मिभाः स्यात्मले
त्वा कुमारललितान्मौग सागेर्हंसमाला अष्टभिभिनिश्चित्रपदाग: मोमोगोविद्युन्मालामा
णवकेमात्नलगः स्मौगोर्हंसरुतमेतम् जौसमानिकागलेव प्रमाणिकाजरोलगौ वितानमाध्यो
परन्यात ॥ श्रीगणेशायनमः

समानिकाप्रमाणिकामध्यामध्याहिता तेनाम अत्र जगणतगणोत्र रुद्रपेवाहीति
ताभ्यां मिनममयरेनाज्ञालभिनक्षोभानिकमनइयक्रमितमानेकविपक्षे यत्र मगणजगणतद्रावित नानमेह
वेषणप्रियमनोरमामिल्यादिपमत्रपशुद्दानेनसंगते नागवकेनतरोलमाविनिनवलाहिमनानन् यद्यो
केचिदत्यष्टनोष्टिवितानमिनिलक्षणसंपुलक्षणमाकृतटथ्यसंगणेविचित्रपदैलक्षणान न यदस्मिपद्मः
वेष्टकृष्ठीमममतेषोविननतेनिगुणेनेकैगुरुद्दौलघुनतिषमेष्वनोक्रमाविशाश्वमाश्नुद्वषद्भुदस्माव
ननत्वेवत्नाम्नाकिसीवक्रत्नदपिननस्याणवकलक्षणनशम्भमत्यादिष्णाकलक्षणनियमाश्रावपलक्षण

[illegible]

नाणिति नगणयगणलघुगुरुभिर्लोलावनामा ह्रस्वमानवाहेरपादे नादिरगणमगणहलमुखीनाम त्रिभिः
ह्रिस्थितानिरिति भजगीति नगणद्वयेनमगणेनचभजगणीश्रुनानाम समभिरामावारयति पञ्चवणा
पदेमनाविति सगणमगणजगणगुरुभिः पुष्पविरामिनिनाम म्नाविनिमगणनगणजगणगुरुभिः
णवेनामिनिश्लोकः वल्लतनजगणस्थानेपगणद्विनि नथावसन्तयणवाह्वयणविति श्रुनपद
विद्वेयपादः म्नोशानि यगणवनामदर्शिति नाविति गणजगणगुरुभिमेपुपसी नाम म्नाविति
भगणसगणमगणगुरुकावनीनाम मनेति मगणमगणनगणनाम नवेतिगणजगणगुरुभिर्मनोनामेमोनः
नायवकेंतरोलगो ह्रस्वमोगत्रमाविरुद्धलमुखे भजगणशिश्रुपनानेमः पञ्चमो जोगुरुविराङितिम
नम म्नोनाविति यमावनामकम् जोगणमपुरावारिणिसाल भाभागुरुकोफयुकावनीयम
मत्राचयामभनगुरुकानाजमोमवेन्मत्तोमा म्नाजापफणयमुयान्नि त्रिभुभिर्मादिह्वदचो
यहिनगाः उपेन्द्रवजाजनोगा पुर्वेवादेदितिनमभाजेपादोपदीयुपस्तः स्वाकिनामा
वाज्ञिगनगणद्वयेनगुरुणवोपस्थानामा त्रिभुभिरकादेरपादे स्यादिन गणद्वयेनजगणेनगुरुह्वये
वजानाम उपेन्द्रिति जगणनगणजगणगुरुद्वयेनवाल वेपुष्पजातिरिति नाम समपरिप्रयाद्वजाल
नमाइनपादेगुलोउपजानाम यवकाये गणवाविद्ववेणारिमिश्रमापुपजातिरितनाञ्चवेषाह्वोये
द्व द्वनामिश्रितायथा वाल्मीकिनाम यतोमहरकाद नमोकवावसन्तयस्वाके गणहभवेवा
पिइन्द्रनाम्नाय मुनेनवोलोयदिममायनावलोकस्य श्रीवणनडनणामाह्नोपया इन्द्रवजावि
नावेणहामिश्रिना यथा श्रीभागवतेदशमस्कन्धे नावधमिदाहमन्तरोदनोरणोनगोमा रोश
वःसवन्यः प्रनीनमाणणोनवकादिवेप्रनेदनासकांनसमणोयानरसमा इन्द्रजाइन्द्रवंशायइन्द्रवंश

सिद्धिला यथाप्रबोधयचंद्रेहेटये विष्णाग्रबोधेस्यजनकम्भूमिमंत्रोणाणमीमक्रोपरीनिनत्यथा श्वतः कुलेनदेविधिम्न॰
तिंबन्नमेत्रेक्कातिनिन्नमेवस्रः पवेश्रपोगावपोस्मत्स्मुलाहाणीयम पतेनसमानजातिमित्थ्रणएवोपजातिह
योरेवजानेरस्त्रलनवजातित्वमितिवद्माचत्ताणेनोग्र याभ्रनारदणीया द्दूवग्नोवनोपेद्रवमाचलतकणा
दोपजातिभेदस्ताठोमाह पवमात्रेमिति कृशुगिरिवजोपेंद्रवजयोरकनभेटएकाभिमाहकोशिश्रवाणात्रख्नचन
दशोपजननयोभयंति यथा३३२ ।३३२२ १ २न२२ २२२न२ ४ न२२२ ५ २न२२ ६ ३न२१ ७ २२२न८ न२२न ९ २न२न १०
३न२न ॥ २२न३ ११ ३२२न १२ २२न२ १३ २नियतनासकमननामाणिपश्राकृतेगतोभिदयपथ्याक्रिनीवाली

एकात्रपदेवाणेंद्रपेबापादत्रयेबान्यानः स्थितस्त्रेत नयोरिहान्यत्रस्तलोहनीयश्चवनर्देषेणकाव
पजातिभेदाः नजनलगेगौरिताम्रहाली दोपकशनमिदभममाङ्गोशालिंयुतम्सेनगोगोश्चि॰
लोकैः ॥ रामः ॥

मलासालद्भे सोमाहजाग्राव्यालाग्रभटापेमाणमारिद्दीवृहीतामूनामाइति नज्ञारिकीर्नेरुदाहणम
समानेसा मेहसल्काोविद्विणावयाकुलस्थास्थिमपास्थितिन्नःमीनाममपिमानमी पामासन्मनरूपवि॰
यिनाघयम यवबन्धेदापिष्ट्व यमवाहाणावष्ट घ्रेतोदीरितिति मूलश्लोकमाहाद्वावन्यपजातिएक
त्रपादेरतिनमावन्नतलुटद वियतनेकसवतविष पत्वादेत्रबातंगेकणबघसगेनसतभावादस्नग
कथमनणाकसवान्याहीमहुदः नजीति मगानजलमपंसद्दनजगणानरभोभमसदुत्रोभमरदृष्यत्नुपदलो।
यिममाप्रः शालिनीति मगज्ञतगणद्दयेनगुरुयनणालिनीनामवतमिः सप्तभिश्चयतिरितिशेषः ॥

वृं रं ८ वातोर्मीति मगणभगणतगणैर्गणाभ्यां गुरुद्वयेन शालिन्येव शालेया म्नात्तिति मभनलघुगुरुभिर्भ्रमरविलसितं नाम रथेति
12 रगणनगणरगणलघुगुरुभी रथोद्धता नाम स्वागतेति रनगणभगणाभ्यां गुरुद्वयेन स्वागता नाम ननेति नगणद्वयेन स
गणेन गुरुद्वयेन वृन्ता नाम यतिः शालिनीवत् ननरेति नगणनगणरगणलघुगुरुभिश्च भद्रिका नाम श्येनिकेति रग
णजगणरगणलघुगुरुभिः श्येनिका नाम मौक्तिकेति भतनगणेभ्यो गुरुद्वयेन मौक्तिकमाला नाम पंचसप्तभिश्च
यतिः सप्तरायात् उपस्थितमिति जसतगणेभ्यो गुरुद्वयेन उपस्थिता नाम पंचेति भननगणेभ्यो गुरुद्वयेन पञ्चशरी नाम पञ्चभिः
षड्भिश्च यतिः नगानां बन्धुगतिपादे जसतरनभगणेभ्यश्च बन्धुगतिर्नाम च नभिरष्टभिश्च यतिः ननाविति ननजगण

वातोर्मीयं कथिता म्भौ तगौ गः म्भौ न्लौ गः स्याद्भ्रमरविलसितम् रान्नराविह रथोद्धता लगौ स्वागतेति रनभा
द्गुरुयुग्मम् ननसगुरुरचिता वृन्ता ननरलगुरुभिश्च भद्रिका श्येनिका रजौ रलौ गुरुर्यदा मौक्तिकमाल
यदि भतनाद्गौ उपस्थितमिदं ज्सौ ताद्गकारौ पंचशरैः श्रीर्भननगैः स्यात् नगानां बन्धुगतिर्गदिता रनयमैः
ननौ च शाश्यामुरी रिरिति जरौ स्यादिन्द्रवंशा ततजैः रजौ सजुकैः स्रग्त्रोटकमम्बुधिसैः प्रथितम् द्रुतवि
लम्बितमाह नभौ भरौ वसयुगविरतिर्नौ म्यौ युतौ पञ्चमचामरं भवेद्वीनरौ॥

रौ वेनाम स्रग्वीति नगणद्वयेन जगणगणाभ्यां च द्रूवंशा नाम ततजैरिति तवंशः प्रथितत्वं एतल्लोपीसमासः ना
तो जगणगुरुद्वयं वंशो नाम ततौ चाष्टकं वंशो नामधुवितेत्येति पाश्चं वंशो नाम पाठल स लोकद्रमाला तेनः
नाम इन्द्रेति च तभिसगणै त्रोटकं नाम द्रुतेति नभसगणैर्द्रुतं नाम वसुयुगेति नगणद्वयेन मगणयग
णाभ्यां च पुटो नाम अष्टभिश्चतुर्भिश्च यतिः भरात्वमुनि शरेनि पाठे भ नाम षड्भिः पंचभिश्च यतिरिति
जलधिम वदो नास्ये वसमसहद्दुः निरोधान् प्रमादिनेति नजगणाभ्यां रगणाभ्यां प्रमादिनी नाम॥

नेयमिति नयनयगणैः कुसुमविचित्रानाम रसैरिति जसजसगणैर्जलोद्धतगतिर्यत्र ताद्दलनगतिः स्यादाख्याचेस्वकेशा॥
षड्भिः स्थितेति भजगोति चतुर्भिर्यगणैर्भुजंगप्रयातंनाम रैरिति चतुर्भी रगणैः स्रग्विणीनाम भुवीति नभज
रगणैः प्रियंवदानाम त्यौ त्यौ इति तगणयगणौ मणिमालानाम गुहवक्त्रैः स्वभैः कार्त्तिकेय षण्मुखैः सेनानी राग्निभूहरिभ्य
मरः नम्रवक्त्रैः षड्भिर्यतिरित्यर्थः धीरैरिति तभजरैर्ललिता नाम प्रमितेति यत्र सजौ सगणौ द्वयौ स्यात् प्रमिताक्षरा
नाम नेति ननभरगणैरुज्ज्वलनाम महिताभ्युदय चेति मगणद्वयेन यगणद्वयेन च वैश्वदेवीनाम पंचभिः स

नयसहितौ न्यौ कुसुमविचित्रा रसैर्जसजसा जलोद्धतगति भुजंगप्रयातं भवेद्यैश्चतुर्भिः रैश्चतुर्भिर्युता
स्रग्विणी समता भुवि भवेन्नभजरैः प्रियंवदा त्यौ त्यौ मणिमाला छिन्ना गुहवक्त्रैः धीरैरभाणि ललिता त
भौ जरौ प्रमिताक्षरा सजससैरुदिता ननभरहितामाहितोज्ज्वला पंचाश्वैश्छिन्ना वैश्वदेवी ममौ
यौ अब्ध्यष्टाभिर्जलधरमाला म्भौ स्मौ इह नवमालिका नजभयैः स्यात् स्वरशरविरतिर्ननौ रौ प्रभा व
ति नजावथ मालती जरौ नयुगरयुगगुरुगवरीमता अभिवदता मरसं नजजा यः पंचमानि म्भौ
स्मौ स्यात्स्रग्गलललना ललितमभिहितं नौ म्रौ नामतः स्यात् नभजयैः कालेन स्यात् ॥ १२ ॥

अभिविच्छिन्ना इति मगणभगणसगणमगणैः जलधरमाला नाम अब्धि यतिरित्यर्थः अष्टाभिश्च इति मममस्रैर्नैयैर्जं तनामच
तभिश्चयतिः इहेति नजभयगणैर्नवमालिकानाम स्वरेति सप्तभिः पंचभिश्च यतिर्यत्र सा ननरैः प्रभा नामपंच
भिः सप्तभिश्च यतिर्यस्यां सा ख्याते इति नगणद्वयेन रगणद्वयेन च प्रभा नाम सप्तभिः पंचभिश्च यतिः भवती
ति नजजरगणैर्मालती नाम अत्र चरणे इति नगणयुगेन रगणयुगेन च युक्ता गौरीनाम अ
भिवदेति नजजयगणैस्तामरसं नाम पंचेति भमसमगणैः सप्तभिः पंचभिश्च यतिः ललना नामेति ननमरैः

ललितानाम श्लोकप्रयोजनाम ॥

वृ॰ र॰ १३
13

ग्रतिजगत्यांत्रयोदशाक्षरपादे वेदैर्विति सनयसगुरुभिर्मत्तमयूरेनामवृत्तिर्भिनेर्वभिश्छयतिः श्यमाविति यमा
रगुरुभिश्रुतीकावलीनामवृत्तमिति ननमजगुरुभिः कविरानाम वृत्तमिनैर्वभिश्छयतिः नरगेति ननजन
गुरुभिर्लतमालानाम ऋत्निभिः षड्भिश्छयतिः सजेति गुरुभिर्मञ्जुभाषिणीनाम पञ्चभिरष्टभिर्यतिः ननेति ननन
रगुरुभिश्चकानामवृत्तं गुर्यतिः म्नाविति सनजरगुरुभिः प्रहरणकलिकानामच्छिभिर्दशभिश्छयति शार्दूलं
वृत्तं चण्डावरपादे मृविभिमतननसेगुरुद्वयेनवासन्तिकानामपञ्चभिश्छयतिः ननेति ननरमलघुगुरुभिपरा

ग्रत्यजगत्यांवेदैर्नयैर्लोनोपसमामनपूरम पञ्चाशिखिनावीचिराकावलीगः वृत्तप्रहृष्टि
रुचिराजभीस्नाः नरगसमपतिर्वीजनेगः ताम यज्ञतानोभवतिमचरीभाषिणी ननतरगुरु
भिश्चन्द्रिकावृत्तभिः म्नोम्नेभान्हिरणयतिः प्रहर्षिणीयम प्राकर्णान्मोम्नेमावृत्तयहृविरतिः
मंजुभाषिणी ननतरगुरुभिश्चन्द्रिकापराजिता मनभनलगिप्रहरणकलिक उक्तावृसमनतिल
का नभजाजगाः सिंहोद्धतेयम रितामधुविकासयेन उद्धर्षिणीयमदितामतिमत्तवन याम
नसेपुकाशिनि मधुवीनि इन्दुवदना भजसनैः सनैः सगुगुरुः हि समक्रिरतोलासमे मीवरणे
येन ग्रन्यगकयो द्विहतपलयुग्यामिश्रशिकला ॥
निलानाम सप्तभिश्सप्तभिर्यतिः ननेति ननम्भलघुगुरुभिः प्रहरनकलिकानामपतिः ससभिससभिउक्तिला
तेज गुरुहर्षेवसंतितकानाम ग्रपरापवसन्तानाणिमनभेनाह सिंहन्नारिपादायचेणा सिद्धविनपपिति
काप्राप्तः उद्धर्षिणीनिसेनवमधुमालविति नमरानि स्तोमनमेरतानयारम्यः शोभावतीत्यमेन्दुवदनेति
गुरुरपनेजभसनेविदनानाम विनिमसमभेगुरुप्लावलोलानामप्रुतिः प्रतिपाया पेचरसाहृपादे सिद्ध
निवि किगुसना समचन्द्रदेपाभवेवानिन्द्रे पत्नभिकेनगुरुणावपाकालनाम सार्द्रभिरष्टभिर्यतिः ॥ १३

स्रगिति यदि नव भिश्चयतो शशिकलैव स्रग्नाम वसुहयेति अष्टभिः सप्तभिश्च यतौ शशिकलापायसमणिगुणनि
कर इति नाम ननेति ननमययैर्मालिनी नाम भोगिभिरष्टभिर्लोकैः सप्तभिश्च यतिः भवतीति न
जभजाः प्रभद्रकं नाम सप्तभिरष्टभिश्च यतिः सजाविति सजनान्यैरेला नाम पञ्चदशभिर्यतिः म्राविति मरमयै
श्चन्द्रलेखा नाम सप्तभिः स्वरा अष्टौ ग्रहाः भ्राविति भरभनैर्नगाभ्यां च ऋषभगजविलसितं नाम स्व
रैः सप्तभिः स्वरैर्नवभिश्च यतिः नजेति नजभजरैर्गुरुणा च वाणिनी नाम एवं लघुयः यथाशक्ति पादच्छेदः

स्रगिति भवति रसनवकयतिरियम् वसुहययतिरिह मणिगुणनिकरः ननमयययुतेयं मालि
नी भोगिलोकैः भवति नजौ भजौ रसहिता प्रभद्रकम् सजनाननयौ शरदशयतिरियमेला म्रभ
यानौ भवेतां स्वरहयैश्चन्द्रलेखा भ्रौ नि नगाः स्वरैर्ऋषभगजविलसितम् नभजौ रः सदा भ
वति वाणिनी गयुक्तैः लघुगुरू निरन्तरं यदा स्यात्पञ्चचामरम् पञ्चभकारयुता स्याद्गान्तिमयुक्ता तगुरुः श्री
रसै रुद्रैश्छिन्ना यमनसभला गः शिखरिणी जसौ जसयला वसुग्रहयतिश्च पृथ्वी गुरुः दिङ्मुनि
वंशपत्रपतितं भरनभनलगैः रसयुगहयैर्न्सौ म्रौ स्लौ गो यदा हरिणी तदा मन्दाक्रान्ता जलधिषडगैर्म्भौ
नतौ ताद्गुरू चेत् हयदशभिर्नजौ भजजला गुरु नर्कुटकम् मुनिगुरुकलवैः कृतयतिर्वद कोकिल

पञ्चचामरं नाम पञ्चेति पञ्चभिर्भैर्गुरुणा च स्वगान्तिर्नाम ग्रन्थच्छासमन्दपाहरपो रसैरिति यमनसभलघुगुरुभि
शिखरिणी नाम षड्भिरेकादशभिश्च यतिः जसाविति जसजसयलघुगुरुभिः पृथ्वी नाम अष्टभिर्नवभिश्च यतिः दिङ्मुनीति
भरनभनलघुगुरुभिर्वंशपत्रपतितं दशभिः सप्तभिश्च यतिः रसेति नसमरसलघुगुरुभिर्हरिणी नाम षड्भि
श्चतुर्भिः सप्तभिश्च यतिः म्भेति मभनततैर्गुरुभ्यां च मन्दाक्रान्ता नाम चतुर्भिः षड्भिः सप्तभिश्च यतिः हयेति नज
लघुगुरुभिः सप्तभिर्दशभिश्च यतिः सप्तभिर्गुरुकैः कृतदशभिः कोकिलकं जलमाख्यानमित्यभिधाव

वृ॰ र॰ टी॰ १५ ष्पानाम प्रहर्षणात्रयादे स्यादिति मतनयैः कुसुमितलतानाम पंचभिः षड्भिः सप्तभिश्च यतिः स्यादिति मसजजभैरे
केशिरणा ह्लतेनाम ग्रहभिः पंचभिश्च यतिः यदीति नाभ्यां ततभिश्च मत्तमालिकानाम पंचेति पंचभिर्मैः मगणेनत्वाश्च
गतिनाम श्रतिःस्याकोनाविशेतमत्तस्यादे नयुगतिनाभ्यामथेशरुतलतोलघुः पुनर्गुरुरित्याद्येकोनविंशाक्षरेः प
पंचामरोनाम स्मेति यमनसरगुरुभिर्मेघविस्फूर्जितानाम षड्भिः षड्भिः सप्तभिश्चायाति सूर्येति ससजसततग
रुभिः शार्दूलविक्रीडितनाम द्वादशभिः सप्तभिश्च यतिः क्रम्यो विषतिदशपादे तेयाशति मरमनयभलद्युउ

भूतेस्याद्गुतत्वेश्वैः कथमितलतना वेल्लितानाम नययो यो मात्सोजौभासेगुरुकानोकविवाणकेर्हरिणा ह्रने
यस्तिनयुगलेततोवेदेरफर्मदामालिका पंचभवायक्रान्तसंपत्तिर्विंतसतिरता श्रुतिभनानयुगलघुगा
फलितेतरयदाससपं चवामरः रसत्वेश्चैान्तो नयुगुरुयुनाम मेघविस्फूर्जिताना सूर्याश्वैर्मसजसतताः सगुरु
वः शार्दूलविक्रीडितं क्रान्तानायासप्राय्यषड्भिर्मरभनययुताम्नानागास्वदना त्रीरजोगलो भवेदिह
हूशानलक्षणेनवृत्तनाम प्रक्रान्त्याद्याभ्यायनोत्रयेणात्रिमुनियतियुता स्रग्धराकीर्तितेयम् अकृत्य
भ्रेनरनावदयगुरुदिगर्कविरसेरिभद्रकमिदम् छलोच्छंसिहनजौभजौभुभलगास्तदा श्च ललितेरू
शार्केयतिते ॥

रुभिः स्वधरानामसप्तभिः सप्तभिश्च यतिः त्रिरिति रजरजरजरलघुगुरुपेणा लक्षणेन वृत्तनाम त्रिरिति स॰ ॥ वृ॰ र॰ टी॰
नेलिवांस्तगणजगणाविद्वर्थ्यैः संहितायां हूलेप दृतिदिक्षु क्षक्रमामेमकविशोन्यत्तपने मत्तेरिति मरभन
ययायैः स्रग्धरानाम स्वरैः सप्तसप्तयतिः ग्राहकत्या दशविंशाक्षरपादे भ्राविति भरनरनगुरुभिर्दशाभिश्च
यतिः विक्रान्त्या त्रिविंशतिपादे यदीहेति नजभजभजभलगुरुभिरश्वललितंनामषट्काददशभिर्दशभि १५

मनेनि ग्रहप्त पंगदृत्ता मचयनो सांयाममूनननलाधुगुरुभिर्मत्राक्रीडनामयत्राष्टभिः पंचभिर्दशभिश्च यतिर्निर्याव
सगणः सलघुलघुपोरनिभिश्च यतिश्यान मिति विभ्राम यत्नार मूत्रकारः मत्ताक्रीडा मोहा नोगव सपंचदशकार्य विनि
यत्राहुः वसयं चदशाकगक्षितिविवनानाद्य पंच मयनिः पलम्म्रत्र विरोधादेव मत्ताक्रीडेति निनयुग्मक याकोविनदुका:
नमुः संक्षकत्या वनविंशामयत्र यदे भूतेनि भननमभनये ल्लाना मभुजानि पंचनमकालिना भनवोदात्त्र
भवतिनियतिः १ नेः सू यो भूनहारश्यामियनिरिति चः पन्नयचभिः सप्तभिर्दशभिश्च सहणाट्येन्नाच ए

मत्ताक्रीडा मोत्तानो गतिनिभवनिवसुशारदशायतियुता संकक्त्या भूतमुनी नेवगुनिरिह भतना: म्यो
भनयाश्चयुदिभवलिनन्दी यतिक्रमात्क्रोंच पदाम्भो म्भो नननानमाविश्रुपारघहनिविरतिरिह भवे
व २ कन्यावत्रीशाभ्यद्बन्द्वोयवनेममननयुगनरमलगेभुजगविजृंभितम मोनाषदृसगगातेय
दिनवरसरमपरयतियुतमपवाहाख्यम् यदिहनयुगलनमः सप्तरफालहा • वेदसूरि श्रया
नोभवेदवृकः १ नमायनमः ॥

नल्ह्रूलिहृदम् नथाम सूवेनली मो नोभान्या हिरादिपादनि ग्रसित्वाम्
फ्याविषदिहराधादे क्रोंचति भमममनननननगुरुभिः क्रोंचपदानाम मवेभिः १ ग्रहभिच सप्तभिश्च यतिः ३ न्हरे
वरिष्ठान्तरपदे विनिभि ममननननरामलघुगुरुभिर्भुजंगविजृंभितनाम ग्रहभिरेकादशभिः सप्तभिश्च यतिः
मशंनि गमपाननषधिनगणोः सगणेनयुरुभ्यावायवाहाख्यनवमूसप्तस्यपंचमयमति: १ मिकार्दिषाहिम
निभवाः ग्रुष्य दस्काना दू यदिहनि नगणात्मासप्तभीरगणे शुदुषश्रयानामामदडकोभवेत देडका

सामसि सप्तसूत्रादिकेमनुसारादि तत्राविकस्य ॥

श्रं: २: १५ 15

प्रतिवालानि वृत्तिर्दण्डके चण्डवृष्टिप्रयातोदण्डकोऽयम्ः अत्रायं मानकः संग्रहः चण्डवृष्टिप्रयातादौ दण्डकोऽन्या
णार्णवव्यालाः सप्तसप्ताब्धेः स्यादर्णाणलक्षणमित्युच्यते अर्णोऽर्णवोऽनवविंशत्यायो व्यालमूलपदे सप्तविंशभिर्भवेत् जीमूतप्रकारदशभिः सु
र्यो लीलाकरो भवेत् त्रयोदशभिरुद्दामः पञ्चदशभिर्नामान्तः स्मृतः सचतुर्दशभिर्नेयस्ततः पञ्चदशादिभिः आगमाद्यास्तुवि
ज्ञेया दण्डकाश्चार्णपूर्वाः आद्ययोरुदाहरणमूर्ध्वमंशकेऽपि तत्र शून्ये वापि योग्यमन्मत्तसबन्धे नाभत्जस्चेन्नसिद्धस्वेऽदेलदृ
ढमतो योऽर्पनीरागो वंवाङ्मामासाद्यतिः गगनगाकमालस्वरूपावुरः हरिमारातिमामन्ति मीनीमतनीनेत्रतीरयगः
विघ्नमाणपरकीर्तिम् त्रिमूर्तिस्फुरत्कौमुदीसहृणो निस्वयंस्वर्णसन्नाहिमो दामिनीमंडितः कलयति कमपि तमभूतश्रा

प्रतिचरणविवृद्धरेफाः स्युरर्णार्णवव्यालजीमूतलीलाकरोद्दामशङ्खादयः २ प्रचितकसमभिधो धीरधीभिः
स्मृतो दण्डकोनद्वयादुत्तरैः सप्तभिर्यैः इति श्रीभट्टकेदारविरचिते वृत्तरत्नाकरे समवृत्ताभिधानस्तृतीयो
ऽध्यायः ३ विषमे यदि सौ सलगा दले भौ युजि भाद्गुरुकावुपचित्रम् ॥

नाघादिपाल्लिदावानलज्वालपादत्तमानेनगाक्षीनलंपाय्या पवेव्यालाहिपिस्वयमुदाहरणीयम् प्रचितेति नगणद्वयात्
नभिर्यगणैः प्रचितकनामा दण्डकः प्रचितकसमभिधा समयः इति विग्रहः वृदाहरणान्तेनतस्ययोरिन्द्वनोपापपिगणेना
नुपलक्षणम् कविप्रयोगान्नदृष्टानानापि दण्डकानामिहत्वात् अथवा दण्डाद्यादौ विवरणाद्बहुधा दण्डकमेदास्तेया अन्यकना
म्नो दण्डकानां प्रचितकस्येव संज्ञा न दण्डकसमन्वकोणेऽपि प्रचितकेति इति श्रीमदश्विद्योतिकुलतिलकामानश्रीमदापा
जितामदत्तभास्करविरचिते वृत्तरत्नाकरे सेन्दुतीयोऽध्यायः ३ अथार्द्धसममवृत्तानामुदा वेषमेति अथ्यमनन्तीयहू पेविषे
मपादे समसलगुरवः समेऽहितीर्थ्येत्रूपेनवाभगणा गुरुद्वयं चतदुपचित्रं नाम अर्द्धसममस्याद् हृस्वबाह्ने पदमनन्तरबापि १५

मपत्रमयति विषमे त्रिभिर्भनगौ गुरू पादे च समे सजजय गुरु न पथ्यानाम मत्तगा इति विषमे त्रिभिः स्नगौ गुरू
णौ च समे त्रिभिर्भगौ गुरू पादे च वेगवती नाम छो इति विषमे तजरगुरुभिः समे मजै गुरू पादे च द्रुतविराट्‌ना
म शुभमिति विषमे सजसगुरुभिः समे भरनगुरू पादे च केतुमती नाम आख्यानिकीति यत्र विषमे तौ जगौ जगौ
गुरू च समे च तजगुरु गौ गुरू च यत्र ताख्यानिकी नाम जताविति विषमे जतजगुरुभिः युरू पादे च समे ततजगुरुभिः

भत्रयमोजगते गुरुणो चेद्युजि च नजौ ज्यगुरू द्रुतमध्या सयुगात्सगुरू विषमे चेद्भाविह वेग-
वती युजि भाद्गौ तजौ रनगजौ गुरू चेत्स्यो ज्यो मन्द्रविराड्भवेदनोजे विषमे ज्यौ सयुगुरू युक्के-
तुमती समे भरनगाद्गुरुः आख्यानिकी तौ जगुरू गमोजे जताविनोजे मगुरू गुरू चेत् भजगागाग वि-
षमे समे स्यान्न तौ जौ गगपूर्वा विपरीतपूर्वा सयुगात्सलघू विषमे गुरुर्युजि नभौ भरकौ हरिणप्लु-
ता अयुजि ननरला गुरुः समे नजमपरवक्त्रमिदं नभौ जरौ युजि नयुगरेफतो यकारो युजि च
नजौ जरगाश्च पुष्पिताग्रा वक्त्रापरवक्त्रयोर्वैतालीयं विपरीतः पुष्पिताग्रे भिधा केचिद्दोप

म सयुगादिति विषमे त्रिभिः सगौ गुरू पादे च समे नभभरैर्हरिणप्लुता नाम अयुजीति विषमे ननरलगु-
रुभिः समे नजजरैरपरवक्त्रं नाम अयुजीति विषमे नयैः समे नजजरगुरुभिः पुष्पिताग्रा नाम वक्त्रेति
अपरवक्त्रस्य वैतालीयस्य निसमान्यसंज्ञा मे वक्ष्यन्ति नाम्नाद्रः न तत्र वणनिपातात् यत्र पुष्पिताग्रा पादे

वृ॰ र॰ १६ 16

विषमस्थलि विषमे सगणद्वयं जगणो गुरुद्वयं समे समगणा रगणो लघुश्चात्: पश्चात् गुरुः एवं तेन मालिका नाम स्यादिति विषमे रजौ रजौ गुरुताः स
मे जरौ जरौ गुरुलघु नामष्टवर्णा तथा मालभारिणीयवसन्तमालिकाभेदे इत्यर्थः यत्र गणा अस्मिन् वृत्ते निमेतिसम्बन्धाणामुत्तेवतो यदि स्यादि
त्यपि भवतीति व्याख्यानेनेतेनाकाचिन्दृष्टिनि मूललिखितो विपरीतार्थो वर्त्मानार्थोऽस्यानकृतायाश्च भाववत् नादिस्यादित्यपि
भक्तिप्रतिरूपकतो यत्रवृत्तेऽर्थकाव्यपदत्वे प्रमाणमत्तीति श्रीपिङ्गलेन पाणिनीयपरिभाषया वसन्तमालिका सा सिद्धा इति वचनं
र्थोऽध्यायः एवं विषमसमत्वात् साम्यात् पादे अस्मिन् यश्च पादे द्वादशभिर्वर्णैस्तिष्ठति यो वा दश वा त्रयोदश दश त्रयोदश तथा

विषमे ससजा गुरू समे चेत् समभरा यश्च वसन्तमालिका सा स्यादयुग्मके रजौ रजौ समे च जरौ जरौ गुरुश्च वा पुष्पिता
मालभारिणीयम् इति चतुर्थोऽध्यायः एवं पादेऽष्टभिर्वर्णैः परे दशभिर्वर्णैः पादे दशभिः प्रमाणकाः पश्च च तु पादाः पुष्पिताग्राः
पादे संपत्ररोरर्थानेतदिति नलमभिः परे च नवभिर्वर्णैः परे सप्तभिर्वर्णैः लघुभिः पूर्वैरुक्तं नाम प्रथम
मदिति वृत्ता विरचिता विषमचरणेऽभाजि गुरुकयुगलं निधनं समचरणे सहितनाम्ना लघु विरचितपदाविनष्टे
रतिभवतिपीडः ॥

विषमे समतौ रतिश्चेत् वनवभिर्वर्णैर्द्वयोः पादाः सिद्धाः
विषमे व पादसंज्ञा लतोऽत्यं परवलरुद्रनाम अन्ययुगलचतुर्थे निपातो नालिश्चलि पादे च नवलावा पादवनरुद्रामिति सामा
न्यानलरूद्रकारोऽनेऽप्रस्तरभेदामाह प्रथममिति प्रथमसमदिने त्वत्वते च चतुरुद्र नामके पादे निर्वाणाः शुक्लसमपदेषु मध्ये
निपर्मको ज्ञावर्णा यदि गुरुस्थाने नवरात स्वः पौड इति नाम नवरात्रागुरुकेति गुरुरेव गुरुकस्वादिगनधनसमेतो यस्य स
ग्राङोपसर्गण सहितः पीडश्चाह भवनेनाद्यः नम्या विशेषाणां लघुविरचितेनावृत्ते रुद्र चं नियमानुपूर्वत्वचनात् प्रसाव ॥ ९

वृ॰ टीकायां विषमवृत्तविवरणं ॥

घ्राणो गुरुस्मभेदानाह प्रथममिति प्रथमे चरणे प्रथमपादः तेनाचरणममन्यं द्वितीयचरणे नमन्यं लघुणे दातृगणाद्वा
नृपेस्वपाद निश्चलेवने इति द्वितीयपादः तेनागंस्ते प्रथमपादनगोटे नमष्टाना स्वनृपेल लगणमध्यलवलेवने प्रथम
ध्येः घ्राणोद्भयपदा प्रथमद्वितीयचरणे अन्ययराविनोत्तृतीयचतुर्थोन यरास्थनावेगता कालिकानामेति ग्रष्टा
मञ्जरीतिन मतिनिस्तृचकारः यत्नकालिकामेनयेषः पर्यायनमिति हलुणस्तस्याम्मादिकेकलिकाकोपकः मना
निवहतीमञ्जरीशियाविनिवामरणमिश्रार्पेतायानकानान् यनेनफलानवकुंभपीरूपादिमेणमेजरीस्यादिशगी

प्रथमापिनरवास्पनृस्यांश्रयनिसपादिलत्स्पस्तयरिनविवपदयचसमक चरणयुगलकमपिक्र
नमपामिति कामा क्रियहयुतमकलवाणं नाम्रमवरणानमपवनिवत्सतीपेवाणमिहरिलहव प्र
कृतेमपिरिटमनम्भवनितवलीमा ॥ रमायनमः॥

गतगीनगोविंदस्याष्टपदीव्याख्यानेयत्लत्वेनिजगनेमणिमेजरीक्रमपदव्याख्यानमपिपरालम् क्षिप्यिति
प्रथमेचरमसोमलक्षणानवाटक्षुटः घ्राणायपएलतीयपादः प्रथमपादस्यामष्टादानवलत्तणमवलेव
नेवणषग्राम्वनमालवलीनामरस्त्रीणात्वेषुरायश्रावली निभाषपाश्रसिहालवलीमुचोदूरफरेवनीमन्यदे
शभापेषयाप्रतण्याचरात्मकरंनिटःवानलेकमफपितमेहगधीसवलीफलामिति यनेनलवलीवललाभि
तीस्यलयंकिलेतिभागवद्यासेक्तिअंव्याख्यानायवेचलवलालाबुलानाविशेषोवनिकेषांचिथानमत्तानस्थले
कमेषानितादरणीयम ॥ रमायनमः ॥

छं॰ र॰ १७ 17

प्रथममिति यस्याश्चितयश्चरणः प्रथमपादसंस्थो मसाहरत्नमवने शेषं ग्राम्नत्तामनतयाराथानाम प्रवोधिनीत्याद्यश्चनवादः पूर्वेवन प्र
त्र्यकालिकपामारिः पादे भाणतो द्वितीयो पाटान्तरफ्नीयः शोऽपादस्य च वर्णो विशत्यक्षरः लघलघ्वां भारशलघुग्रायः षोड्पणाल
गी द्वितीयो पादसातृतीयो विनिलम्बुद्धवर्ष प्रथमतया यस्या नाह्न गणोऽभव विशत्यक्षराः क्रमेणामी पादाः प्रथमस्य मस्य विपर्यासेजो
जसौ लघु मन्तपादस्त्या सूत्रे प्रथमस्य यो यथा समत्राभिधानत्मामान्यक्रमेष्वनुक्ता नान्त्रिकथं इति मद्केदाभिप्रायः इति प
द्धचतुरुद्गताप्रकरणम् सजसादिमेति यस्या आदिमे प्रथमे पादे सगणो मगणो जगणः सगणो लघुश्चरणोपादे द्वितीयापादे नगणसगणजगणगुरु

प्रथममपि वसति यस्मिन्नपि चरमचरणपदमवाप्तिनि गुरुयुग्मम् अखिलमपरमपि गतमिति लिलन पदयुक्तानहि
यस्य मतिदाय सजसादिमे सलघुकौ च नसजगुरुकेष्वथोद्गता त्र्यङ्घ्रिगतभनजला गयुता सजसा जगौ चरण
मेकतः पठेत् चरणेषु जातिलतलम पदि यत्र कलमहत्ता गतं नौ भवति सोऽभके चरणे पादे सम वनस्तनीय
वे नयुगं सकारयुगलं च भवति चरणे तृतीयके न तु इति मरुमति भिर्ललिते यदि शोषसस्य च एवं तुल्यके
इत्युद्गताप्रकरणम् ॥

वस्त्रृतौ तृतीयपादे तु भगणनगणजगणलघुगुरवश्चतुर्थे सगणजगणसगणजगणगुरवः सा चोद्गता नाम प्रसिद्धाः पूर्ववायोनि
नियममाह चरणमेकत इति प्रथमे स्थाणोद्वितीयेन सह वैनाविलं चैनपठेत् प्रवोनेयतिरिति भावः चरणोनि यथान
तीये पादे चरणो नगणभगणगुरवः षिष्ठ तु उद्गता यत् नन्सोऽरभके नाम नयुगमिति यस्यास्तृतीये पादे नगणद्वयं सगण
लघुवचोपादत्रयं तु उद्गतावल्ललितेनाम ॥ इत्युद्गताप्रकरणम् नामायनमः ॥ ९८ ॥ १७

न्माविति यत्र प्रथम मध्यादेस्म न सा: गुरु वह्नितीये मन जग्य स्वनी ये मे न गणा स्व न्ते ये अयो न ग णा ज य णा य ग ला:
व न्तहर्ये च यिते ना म: श प्रथम च रा णा ए प्र क प्र ग ना ये न तू हू ना व ह्नि ती ये न म ह्ला व ले वे न ना श्र न् तू न र न ये व र ण
त्र ये ते क न य के ना वि ले वे न त्य थं: नो णा स्य हा न य ए न्त ली प व े ग म ग ण न ग णे न ग ण स्व न णा वे नि ट ग णा: षे
वे पा ट त्र प य स्थि न प्र व पि न व न्त द र्ह्य मा न ना म: लघु ग्रह र्धं न्ने पि पि ला घे गे रि न प्र व प्रथ मो चा ह्न ता य नि स्व ते
दा व र्ह्य मा न ग्मि ति वे क्र टा स्य ल फ्रा ह्य ह नि पृ वे य ने मा ना त्वि न: प वे स्व नि प्रथ मा चि क्र ल प न्त ह्र नि या न्के पा:

गे ो ज्यो गो त्र प्रथमो त्रि रे क त: प्र थ ग न्य त त्रि त यं स न त ज ग ण ल्ने ा न ने ा स्र: त्रि न प रि क लि त ज यो
प्र त्र प्ति न सि ट स्व रि त म प्र थि न ए वं म् नो पा ट य न्त ली य के स नो न म प्र ज्ञो प्रथ मा द्वि क्र न य
नि ल्ह ह्य मा न मा म् त्रि त य म प र मा पि ए वे व ह पा म ह्नि प व नि प्र वा र म न्ते ति मि रि नि गा र्हि न त्र स न म ॥

या न स्क ल्न ना पि न य थ्या श्रु त पा ग न्क्ष य सं मं त्र स्प स ह्नू ट प व म ल्का र मा व ह्न नि म हा ल प्रथ मो द्वि क्र ना:
या नि ह्नि ने के प ्ं न च ह्नि वे ते प ना ह्न य ते प्र श स्प न ट्ति ग्र त्प न्ने: न ग मा व ह्ना ण म या ण ह्र स्पा नि त प त्वा ट्रि म्य
जू: स्पा टे न य टि कृ र्ण सि ह्नि स्पा न्त स्व व ह्नि न त्र डु ले म: क न्नै ह्नि रि ति नि कं त्रे स्या क प्र त्र ह्न न्ने: य त्र स ह ण:श्र
प्र मो चि त्र स्प्र न य नि क्रि या वि षे ष ण ष्मि ना ह्न म त्र स्पु प व नी न व द्वि व न क्रि या वि श्रे ष ण ा ने ा न प्र स क व मि
नि स्व ग ा ा त्र प्र स क न्या प ते: प्र प्य न्ना ह्न दा भे ग: स्पा त्रा स्पा ट स्प त्र क्ष्ये प्र क म ॥

वृं॰ र॰ १८ युक्मित्रिति प्रथमित्रणस्थितनस्थितसचतुष्टिते पञ्चित्ततीनजगसगाः ॥ त्रिष्टुभा देष्टुपस्थितनसचतुपितबल्तत्तणेषपमपादे
न क्षुद्विशाउचेभना मञ्ज्रषभमेवार्थं भद्याश्चिकोः एतेच्छेदः एषणायनहेयलक्षेतानर मितिपेषे यनन्त्रणमेयता ।
वार्षभष्ट्रामिपादेयतोपुद्धविशाजितिकेशेभदमाङ्गस्तेषमाणाभावात्तुपेत्वाः इत्युपस्थितप्रचुपितप्रकरणम् प्रथान
14 ऽकच्छेदसोलततामाह विषमेति क्रमभेदान्तेत्ताभेदाद्ब विषमाणिप्रत्तागिलञ्चतुरश्वोयेषु विषमाह्वराणपादा
यस्मिन्ननत्रयोक्ते वाप्रथ्यवापादैश्वतः सख्योकपादैः श्रीप्रभृतिभिर्विशपेवादिस्त्रोद्योपादविशिष्ठमित्यर्थः ।

युक्तित्रेवत्तनीयकेयदातजाराः॥ प्रथमे चवरातिर्थंभवृवंतिनक्षुद्विशाद्युरस्थितम् त्रितयमपुरा
मपियदिपूर्वसमं स्यात् इतिपाष्ठितप्रचुपितप्रकरणम् विषमाक्षपाद्समभदयाधमेवन पक्केरो
नोक्तमत्रगार्थनितान्तरिभिः प्रोक्तम् ॥

तदेवाह पक्केरोनेति पक्कसाशाश्रोक्तेनत्यगाथ्यानिनामेत्यर्थः यत्रपदत्तत्तक्षद्दीनागाथ्यावेभिवारपितस्माद्त्य
दितिनाङ्गः मात्रिन्पापादैरसममितनैनैवनचेगाथ्यान्तरूपानिरल्पतात् वक्ष्यतस्तनत्तपक्कदइत्यवघवाथ्यातदर्णेवि
मत्यादितेकेरणीतरूपादिवृदत्तवादस्योरापूरणायन्तिर्त्तयम् पक्कतीरवृरकोभेणप्रथवक्त्रंगाथ्येति विषमाक्षरपाद
वविषमेवकारिकोदाहरणं क्रमेणाहृदयम्पन्नवत्तपादविरत्यन् येनेनस्वासरमभूष्णहूं एर्वमहूर्णनेपरा म
हिश्वराणमपिपरवानोप्ररदेह निमाकेद्धयपूराणेभ्यामे पमसानितथाक्षान्तगांभकस्तदसमकन्मीनमहेया ॥ एम ॥ १८

पादेषु समस्ति नियमो गाहा इत्यादि पद्यं नेशनिजानीते द्वाधर्मं वक्ति द्वाधर्मं शब्दवृत्तिभा वहा घटपदे गाथा दोहा
गाभिन्वर्ण्यं षट्दश पर्यंवर्णं इति मन्त्रं वेत द्वाधर्मं द्वाधर्मा नतदिका कगाथा मेत क्रमस्तीन्वर्णः नदेवगाथा क
कालिग्वान द्वाधर्मामिति मन्त्रः स्वगार्ह्यानानञ्चमन्त्रे गधानातन्त्र्यम्न्त्रे भूतायांव शान्वष्टमत्वन शब्दे
नोवाच्य नाना पिमनाकुत्वाद्यमुच्चनम् यत्राष्टभिहर्षभिर्द्वाद्शभिर्दादशभिरेषु दर्शभिरेववा बद्धिगाताय
दैवीपिमानोदीर्घकौर्विनेन्यादिस्वरदीनेघ्नतसेमन्त्रोदष्टा मध्यक्रादिज्ञा निघ्नवक्रानेकविश्रयोगश्रुदि
यथमानेयोन्त्वरंधिमत्सानित्यादीनामेकेगाथान्वमाहुः शेमन्तनेषामन्तादिसंतामिरुक्तेवनान्तक
न्ताभावान्नगाथान्वमनायोकादिसंतानामनवकाशइतिश्वानियदिप्राकृतेनायोच्यावगाथान्व

द्वाधर्मं ज्ञानेनिधृतरागनिवापनात्तमन्त्रः श्रमनेनन्मन्त्रः श्रोतःक्रुद्धोवधुद्विनःतरसागा
स्वभीरुच्चलवः कोमीवतेदश ॥ इतिश्रीभट्टकेदारविरचिते वृत्तरत्नाकरे पंचमोध्यायः ५

स्वकम् पद्ममेवाक्ष्ममन्त्राहूपश्रवराह्मईसेज्ञत्ता जनूपद्ममेतत्स्वती श्रेष्ठपंचचतिसूत्रीमुगमहाइति श्रत्रोक
कादिसैनाषंश्रायुक्तानोक्तदसोमदाहरणमेतिसंकन्नवत्माक्तनाटाववृत्तिकपूरमेन्नयोक्तिश्रियोधायपणा
स्वभवेस्वयमस्त्राति उक्तंवसारस्वमीकंठाभरत्वमीकगाभरणेसेस्कतेनैवकेयाहुः प्राकृतेनैवस्वर
भिः केपिकेपिनेन्नक्काटभाषयानत्वायन्नादौस्त्रीघुनाद्यक्तत्वेवदेत संकीर्णेनाभिजातेधनाप्रव
घुमस्कते देव्याघः सेस्कतेश्राद्दः प्राकृतेकिन्नराद्यपः पैशाचायोपिशाचयामागधहीनजातयदिति ॥
इतिश्रीमद्गोस्वामिकुलतिलकायमानश्रीमत्राजिपादसूनुभास्करविरचितेवृत्तरत्नाकरसेतौगाथा

[illegible]

श्रु० र० ५५

१७

अथ प्रागुक्तं हेदसोमेदानामायमेदप्रसाव्यानाह प्रस्तारइति कं इमानेसादि प्रस्तावकत्वात्मयः अथ नष्टादीनां प्रस्ता
रजानादीनत्वाहीदैप्रस्तारमाह पादेइत्यादि पादेपेम अथपंचकोसर्वगुरुपोलिखितेनतो द्वितीयपंक्तौ प्रथमपा
क्तिप्रथमगुरोरधोलघुं लिखित्वाशिष्टपादाद्यालिप्रथमपंक्तिस्थतत्तुल्यानि लोखेत अथतृतीयपंक्तौ द्वितीय
पंक्तिस्थाद्यगुरुणोमध्यप्राघाह शेषपूर्ववल्लिखित्वावशिष्टानिपादादयाणा द्वितीयपंक्तिस्थानतत्तुल्यानि लिखेदि
वस्थापत्तनीयादिपंक्तौ कुत्किलेखोमित्याशंक्याह ऊनइति तृतीयादिपंक्तिस्थगुरुस्थायगुरोरधपतत्तीयादि
पंक्तौ लिखितानरव्याः पूर्वस्मिन्स्थानेगुरुनेवलखिदित्यर्थः प्रस्तारस्यावधिमाह यावदिति अथपादेइत्यपलक

प्रस्तारोनष्टसमुद्दिष्टमेकद्व्यादिलगक्रिया संख्यानमध्वयोगश्चषडेतेप्रत्ययाःस्मृताः १ पादेसर्वगुरावाद्य
गुरोरधःसम्मुद्दिष्टमेकद्व्यादिलगक्रिया संख्यानमध्वयोगश्चषडेतेप्रत्ययाःस्मृताः २ ऊनदयद्गुरुस्तेवयासर्वलघुर्भवेत् प्रस्ता
रोयन्यस्यगुरोरधः पश्चोपरितुल्याप्राग्भूयःकुर्यादमुंविधिं २ ऊनदयद्गुरुस्तेवयासर्वलघुर्भवेत् प्रस्ता
रोयंसमाख्यातश्छन्दोविचितिवेदिभिः ३ ॥

एतमनेनाह समवृत्तइति विषमवृत्तश्लोके इत्यादिनेतिप्रयत्नात्राद्वेषसमप्रस्तारेदप्रस्तारइत्यादि प्रस्तारस्य पंक्ति
रिति प्रस्तारेयमिति प्रस्तारेप्रस्तालाभः यतप्रस्तार्यतेनेनेति प्रस्तारइतिसव्यन्तसोयंक्रमः पाल्योदभिहक्त
इत्यर्थः नेक्तौ कायाहोभेदोस्यप्राक्तः प्रस्ताराः याश्वन्तभेदः प्रस्तारोभिमध्ययाप्रहभेदाः प्रस्तारयथा रामायेवा
हभेदानाकमेणमधरसतस्जभनाश्रुष्टोसंज्ञा प्राणभिन्नितयंवश्रतिष्ठ टीनाबांगयाथादिदः भवति तिसृवर्णवृत्तानाम
पतुयानरोनमतल्लानेस्मिताभहानेयः एकत्वादित्रि त्रिष्पंन्नेतज्जस्तलायविस्मे बोकाल्पनमौक्तिके वाद्विपालि
समयातायेवनत्थासहस्रापयिसन्नपंक्तिः लक्षणोववेदस्यसंमनाति कोहाणारामनिशाकरैः स्पृ

ग्रलाप्रक्रमेवीजेनोक्तुः पूर्वोक्तो ग्रपि स्पष्टतापाद्याम्पि वदामि तस्य पोमृदे गुरवं पर स्य भेदाकं तायोर्दि
तीयपंक्तौ ग्रथमस्थाने यवौ स्थितत्वात् गुरुलिखेत्लव ग्रयोगगणेत्र मध्ये गुरुपादोपि पतः इति नस्य ताकलनेनन
त्यानेनाद्वौ पंयस्थाने गुरुतिरा सर्वत्र लघ्ुयोगहति द्वितीयो भेदः ग्रमेव पंतौ पमूलस्य तथ्ये पंति प्रस्तारतीय
भेदः इति तस्य कल्पनम् ततः पंचमपंक्तौ तृतीयस्थाने तथ्यं वलत्र प्रयोगाश्रुत पद्य ग्रमेव वाद्वि ग्रवीटस्य
पंत्ये भेदाः लघुगुर्वादि गुहलघ्वादिलघु पद्यस्थितानि एवं गुरुगणेषु ग्रथमे तस्य द्वितीयस्थानस्य माप्य षड्भेदा
ग्रष्टस्थानमेवोन षष्ठे पंक्तौ प्रतिष्ठादि ग्रस्ताररक्रमेण नयम् ग्रपमात्रा ग्रस्ताराः ततु ग्रथमे पंक्तेस्यादूरूपार
स्त एवत् द्वितीयपंक्तौ ग्रथमोर्द्धे लेख्यो लघुर्गुरोः पप्पाप रिपा पेष मूलस्थानेल लघुर्न्यसेत् तृतीयादिषु

नष्टस्य यो भवेदंकस्तस्यार्द्धेर्द्धे समे लः । विषमे चैकमाधाय तदर्द्धे गुरुर्भवेत् ४ ॥

पत्र २६

यत्किंचिद्वृत्तविभक्तगणेषु पः लघ्वंत्ये स्थानावशिष्टे एवं वृत्ते त्रिकोणे इति नष्टे मात्रावृत्ते पंचतस्मिन्प्रश्नो गुरुर्भवेत्पोः
कलप्रयोगान्नराः पूर्वं लघुर्द्वितीयान्नतः चतुर्थपंक्तावके वे पंचस्थाने गुरोः पाः लघुर्द्धं पंक्तिलिखेल्लघुं वर्णाशिष्ट
नष्ट द्विवृत्तेन पूर्वं सर्वत्रविज्ञेयः कलाग्रस्तारेणान्नमः तेन द्विगुणावस्था पंचभेदा भवेत्तु गसर्वेन मध्यादि
गुरुत वृगणाः स्मृताः मूलस्कतापि ग्रथमपाद्यंतुक्ताः पषोनाम मात्रामिणद्व्रकारपेन लघुकाति गुरुन्न
गुरुन्नस्थो गुरुमद्रकार ग्रलमयादौ सिगुमहेषाद गुरुवहसंचारणादिविषमस्थले लघ्वादि ग्रिगुरुपादाववा
पित्रयोदशादिभिर्वृत्तीनितेस्वयमूह्याः इति ग्रस्ताराः ग्रयत्रात्रापथमनिग्रस्तारे द्वितीयादिपंक्तस्य सर्वहृप
तोनाथमात्रल्पष्टपाति नष्टमापाकसामित्समसमतिवृत्तेषुः नष्टनष्टत्वेनांकस्यार्द्धे कृतेनसमेन

[illegible]

वृ॰ विषमे सति गुरुर्लेख्यः तदुक्तं विषमे कमेकेन संयोज्यार्धीयोस्यादेकतेन सगतिनष्टे विषमे सति गुरुर्लेख्यः समे तु लः
र॰ युक्तिनिष्ठत्वात् एवमावृत्त्या यावत्पुनःपुनः कर्तव्यमिति निर्धः विषमाङ्कस्याद्धीकरणे शङ्केरपि केकेन संयोजनं कृतमस्य शून्यो
टी॰ दाहरणं अत्र प्रस्तारे द्वितीयो हृत्स्नभेदः कीदृगिति प्रश्ने द्वितीयस्य समाङ्कत्वादर्धे लघुस्तस्यत्तोर्द्धिने संख्यायः प्रथम
२० कसंख्यानस्य विषमत्वाङ्करूपमस्य ततस्तस्य पकार्द्धे विषमत्वात् याग्रिमेकेन केन संयोजने जातो द्वौ विरोपस्तस्यार्द्धे मो
कसंख्यानस्याग्रिमविषमत्वाद्गुरुमेवं यमे इत्यादि लघुर्यगणो द्वितीयभेदो यथा ॥ ऽऽ तथान्ततृतीयो भेदः किं स्वरूप इति प्रश्ने समेत
तीयविषमत्वाद्गुरुर्लेख्यस्ततः स्यकस्यतस्यार्द्धेषु यतस्य समत्वाल्लघुस्तस्य ततस्तस्यार्द्धे स्येकरूपत्वेन विषमरूपत्वे इति
मध्यलघुरगणस्तृतीयो भेदः इति एवं सर्वः प्रस्तारः पोपनीयावर्णान्निष्ठ्ययं वैवैव दृष्टव्यम् अथ मात्रानष्टम् यथा तत्र
कलाप्रस्तारे द्वितीयः कीदृग्भेद इति प्रश्ने चतस्रः कलाः पृथक् स्थाप्यास्तासु प्रथमामारभ्य मेकोद्वेत्रयो द्वितीयायाद्यङ्कः
पकोकस्याङ्कावेकीकृत्य जातो ह्यङ्कस्तृतीयायां द्वाङ्कत्र्यङ्कावेकीकृत्य जातः पञ्चाङ्कश्चतुर्थ्यां यथा । २ ३ ५ पृष्टाङ्कमे
तिकलोपर्य्यके लोपयेत् तत्राविशिष्टं पूर्वपूर्वाङ्कस्थानान्यङ्कैर्विलोपयेत् यस्याङ्कस्य लोपस्तदूर्ध्वकलं पृष्टाङ्कमेतिक
लोपर्य्यके लोपयेत् अङ्कान्ति द्वितीयभेदस्य ऽत्रेतिमध्ये चमेके पृष्टाङ्के विलोप्यावशिष्टत्र्यङ्के पञ्चाङ्के विलोपयेत् एव
स्तीयचतुर्थ्यङ्कलोपर्य्यङ्कयोर्लघुत्वात् पृथक्त्वमात्रयोर्गुरुत्वे ततो द्वितीयगुरुद्वितीयाभेदो यथा ऽऽ अत्र प्रमदोपमे
इ. संख्यापेक्षं पृथक् कलाप्रस्तारकाणां काल्पमालिखेत् एवं तृतीयोकानामाद्यमात्रत्रयबन्धमेत ततः पृष्टाङ्कयोर्भिश्चनेनते
पृथक्कलात्रालोपनम् पूर्वपूर्वेन रक्षाप्यलोपः सम्भवतो भवेत् यस्य यस्याङ्कस्य लोपस्तद्योगुरुताभवेत् परमात्रयो
द्येतन्मात्रानष्टं वदेत्स्पष्टीकृतमिदं नष्टम् ॥ रामाय नमः ॥

२०

अथ नष्टस्वरूपमाह पृष्टस्य स्यात् विशेषज्ञानार्थम् उद्दिष्टमाह उद्दिष्टमिति आद्यमध्ये अन्त्यभेदोपरि पूर्वकालेनैकाद्विगु
णानंकान् लिखेत् तत्र लघुस्थानीयांकान् संयोज्य उपरितनैकांकेन सह मिश्रितास्ते कार्याः एवं संनियोजनात् लघ्वादि
उद्दिष्टभेदसिध्यर्थः यथा दृष्टान्तेन ज्ञातव्यं लघ्वादिमध्यगुरुर्जगणः कस्मिन्स्थाने लीनीति प्रश्ने न्यासः ।ऽ। अत्राद्यन्तलघ्वो
रुपरिस्थितौ एकचतुरंकौ संयोजितौ पञ्च भवतीति तत्रैकांकेन मिश्रिताः षट् भवन्तीति तस्य षष्ठस्थानेन ज
गणो ज्ञेयः अत्र लघुरेकः पञ्च लघु यगणः सकस्मिन्स्थाने लीनीति प्रश्ने न्यासः ।ऽऽ अत्र लघूपरिस्थितमेकमंक
मेकेन संयोजितेन द्वयं भवतीति तस्य द्वितीयस्थाने यगण इति अत्रापि लघ्वभावात्तत्रोपरिस्थितांक संयोज

उद्दिष्टद्विगुणानाद्यादुपर्यंकान्समालिखेत् लघुस्थायेन तत्रांकास्तैः सैकैर्मिश्रितैर्भवेत् ५
वर्णान्वृत्तभवान्सैकानौत्तराधर्यतः स्थितान् एकादिक्रमतश्चैतानुपर्युपरि विन्यसेत् ६

नाभावः एवं सर्वत्र ज्ञेयम् अथ मात्रोद्दिष्टं ... कल्पये लघु लभे कश्चिद्गुरुः कस्मिन्स्थाने लीनीति प्रश्ने न्यासः ।ऽ। ।
अत्र गुरुस्थितिः स्थाप्यांकास्तिमक परिस्थाप्य पंचांके ... अत्र अत्र ज्ञानाभावादपि ... इति प्रश्ने पंचमा
दिगुरुस्थाने एकं भवति एवं सर्वत्र ज्ञेयम् अथ संख्याः संख्यामाह उद्दिष्टस्थानेन संख्यातान्नानाणं निष्पन्नं पंक्तौ इहि
उद्दिष्टस्य लघुस्थानीयांकान् लिखित्वोपरि विन्यसेत् कल्पयन् लघ्वादयो वा एकादिसंख्याकानाम वः एवं पूर्वकथनान्नियमानंकानव
गुरुपरि अंकेऽथ गणमात्रायाः अथ गणमात्रयोर्गुरोः अत्र सकलार्थं वर्णयन् गुरुं दृष्ट्वा गतान् अंकानयन् संशोधयेत्
द्विगुणमेत्यं लघुत्वादिहेम् अथ प्रस्तारे सर्वेषु वर्णेषु भेदानां संख्याज्ञानार्थं गुरुलघुक्रियामाह एवं षडक्षरपादमाह

ह्रं॰ पं॰ ४१ कान्त्यर्णान्कोकान्येकोनेकेनाधिकेनसाहितान् गेत्रदापयेत्तः ऊद्धरापराभवेनास्थितान्कुर्यान्नतनन्तरदिष्टवद्वन्नातरक्रम
तानिभावाः यत्नान्पूर्वोक्तनेकानेककरिष्यादिक्रमेणपर्याप्यपर्यंकोत्सिपेत् प्रथमेकाकेद्वितीयकोकेनस्रष्टमेलयित्वाद्वि
तीयस्थानेद्वंकंकुर्यात् तन्नतीयकोकेनमेलयित्वान्ततीयस्थानेद्व्यंकंकुर्यादित्येवमनन्तरोत्तरेकत्रंव्यम् ग्यान्त्यन्त
ति ऊर्ध्वान्तमन्त्यस्तीयमन्त्यकोकेनमेलयेदित्यर्थः मेलनस्य प्रथमाद्धन्नोसर्वोपरिमतस्यान्त्यत्वद्वितीयाद्धनेतदधो
भूतस्यतृतीयाद्धन्नोतदधोभूतस्यत्येवंक्रमेणद्रष्टव्यम् ऊर्ध्वांदिति इन्यक्तनेग्राह्यद्वेराः सर्वंग्रराद्नेनरमेकाद्व्या
दीनोयफलचूनाक्रियात्तेयत्निग्रहमाणायः ऊर्द्धाकेसर्वगुरुः सवाद्वितीयाकेएकगुरोलतीयाकेद्विगरोच्चतुर्थाके
त्रिगुरुत्वत्वर्थकेसर्वलघोरित्यादिरयथात्रत्तरेसैकाकानाद्रयाणांमकाकान्यासः ग्रत्राथ्यस्तनमेकेकोद्वितीयोके

श्यांत्यतोनिवर्तेनतस्यजन्नेकैकमूर्द्धतः ऊर्ध्वायाद्यात्क्रुरोग्रवमेकद्व्यादिलगक्रिया ७॥

मेलनेनद्व्यंकंकुर्यात् तस्यद्व्यंकस्यन्ततीयकोकेमेलनाद्व्यंकंकुर्यात् ततस्त्र्यंकंचतुर्थेकोकेस्थात्यतोमेलनस्यानस्य
तितन् इतिमेलनस्यप्रमाद्वेनस्लतीयमेकन्यासः ग्रत्रपुनरपरस्तनेकोकस्योपरितनद्व्यकेमेलनाद्व्यंकंकुर्यात्
नत्वप्रमादितनव्यंकेमेलयेत् द्वितीयाद्धन्नोपर्वग्रकस्यैवाधोयत्वान्मेलनाभावात् तेनायमेकन्यासः फलितः
ग्रत्रकः सर्वगुरुरुद्वयरकगुरवस्त्रयोद्विगुरवएकः सर्वलघुरितिनोकक्रमेणमेरूसंख्यासिद्धिः एवंलभेदाग्र
पितातलाः यगेसर्वेत्रग्रग्रद्वान्योयिग्रकारोऽग्नीलात्सर्वाद्रष्टव्याः ग्रत्रैककलादिभेदज्ञानार्थमात्रामरूभला
रोत्यग्रत्नापिग्रयविलाससंघादस्माभिर्नालिखितः॥ रामायनमः॥ रामः॥ १२

अथ प्रस्तारसंख्योक्तपंचमप्रत्ययमाह मतक्रियेति यस्मिन् प्रस्तारे गुरुलघुक्रियायां एकाः सिद्धा लघ्वोस्मम् हेसंयोग
नेमीतिएकः सा संख्योन्नता प्रस्तारस्य भेद इत्यर्थः १ अन्योन्यलघुक्रियायां सिद्धेकाएको संयोगेनानाप्रस्तारस्योष्टौ
भेदाः अथ प्रकारान्तरेण संख्यामाह १ लघुद्विष्टाकेति ३ द्विष्टएकासंख्यासमेताएकेन सहिताः सन्त्वि
१ मासंख्योन्नतात्पोटेत्यर्थः यथा अन्तेरेवोद्दिष्टाकाएषा संयोजनान्मप्रमलोभवन्तिसा चैकेन संदृताष्टद्रूपा
भवन्तीत्यसंख्योकः प्रस्तारः इति संख्यो अथवा निमव एकम् द्विष्टद्विगुणोकुरु इति प्रस्तारान्तरम् अथाध्यायो
गमाह सर्वेषति यस्मिन्वा सिष्प्रस्तारेयायात्र्यसंख्या साद्विगुणायस्थाने कैनत्युनाङ्कतासमीमदिष्टा प्रस्तार

गलक्रियांकक्रमं देयं भवेत्संख्याभिश्रिते अद्विष्टांक समाहारः सैकोवानतेपदिमाम् ८ संख्येवः
द्विगुणैकोनामष्टद्विरयाप्रकीर्तितः न्यूनसंख्या गलकोष्ठयाश्रिमधः कुर्यात्तथागुलिम् ९॥

देयाः कश्चिन्तद्र्यार्थः यथा अन्योन्यादेरेघ्रूपाप्रस्तारसंख्याद्विगुणीकृतासमीभवन्तिनैचैकेनानितः चतुर्दशभवे
न्तीति पंचदशाद्रस्मान्न्यूनप्रस्तारायाः अत्रोपपत्तिवत्र गुरुलघुनाश्रमाणमाह न्यूनसंख्येति न्यूनप्रस्तारस्याविल
रनोष्ठालिकोष्ठगुलोप्रमाणमस्याः साध्यमर्थः अंगुलीविन्यासरूपयदेनेत्याः अधोविन्यस्केनूनप्रस्तार
भेदालस्योक्त्याच अन्तरोदीपंचदशपंगलेख्योष्टोभवतीति अत्रन्यूनाधिकप्रमाणे संभवेष्यनुगतम
प्याद्याथंत्वादयलप्रमाणम तर्केश्रेनरालन्यागाद्विद्विष्टानुसारान् अत्रलघुगप्रमाणन्यूनेनभवेयत्प्रमाण।
कानरालटेयाग इतीविविमसेनप्रस्तारणाप्रदेयप्रमाणमसंख्योपित न्प्रमाणगमेविवितित्तयम् ॥

सि॰
२॰
११
२२

अथ ग्रंथकृत् निमपसंहरति वेदांभूरिति कथयन्मनोकुलेपक्षेकनामाद्यास्याणांभूत्रस प्रेत्र्यणेकेरोणेनत्रविशवि नापि
ति संक्षेपः अशाद्दी ग्रंथातरेभ्योः तिणायघोतनाथः सचांतिशयोलत्वलतणेवेशिष्टारूपः अक्केककैत्तेति अक्केदेत्याह
शेषतोः शेवसिद्धांतवज्ञाशिवादेताश्रयशोवः सचासौसिद्धांतश्चेतिकर्मधारयः अधिकरणाभ्यग्रणानेत्येसिद्धांतस्त
थात्रश्रणमायाचेत्यापश्चेतेजाधिकरणांगमसाधितः सिद्धांत इति पत्रवचषष्ठीतत्पुरुषः शिवपूजनकलासिद्धो
तह्निर्विघ्नसिद्धिप्रोचनविमातिसादस्यपरापिकराणतिगवात ततश्रेपवक्ति ज्ञानपदेति शेषषष्ठ्यासमः पते

वेशाभूत्कथणयस्मग्रकरयणमाणपेपेवसिद्धांतवेन्नाषिप्रः पकेकवामाविमलतामतिर्वेदणास्यार्थविना

नमीष्ठः कुकृणांशोकदर्नैमाथपपराने पवंवेदहिनीपाश्रिनेमत्रहिसीयेतियोगेविभागात्समासमूपपा
ददरतिहर्षंदहत्रतेनोतिवादत्रदी पवमनिकत्रेरितिनिर्देशात्तनकाभावकत्रेरीत्यशनित्यवात्कर्मणा
समासः सूयमातह्यतिश्रोचमत्नेत्यणावधहामोत्रश्रयेगापपन्नावक्तेतापनस्यात्यनासंभवात न्यासका
रमतत्रेनतसमारस्याद्धनचलेकेतिषष्ठीतिषधः तनीकाभावकत्रेरीत्यत्रलक्षः सान्त्रवयकस्यग्रहणान
तस्यानित्यत्वज्ञापनात पतेनसमासइतिप्राचामतिकिष्ठेलानिरिक पवंवेदणास्यार्थवेगव्याख्यापदेदेशमत्र

२२

मेरुज्ञातामणो योर्वैद्द इति श्राव धुन्ति च णा स्याति ना या यादी निने वोनान्यर्थ वेन्नेत्य पिव्या व्येन्न स्नन श्राम्: साशतेकरः
गुणगणेनिवर्णसामान ...मेण श्रीकृतवासात् द्विजोत्तिकुलनीयपिवेद्वोत म एप एवं मुकृषाज्ञ समभटाङ्क द
भूवहूक्रतेहरभट्ः। वेहावाकोलिचयावच्चयन प्रतिनोविधी वेद्बुधोधाः लोकविमलायनकीर्तिः सोपिसञ्ज्ञा-
नेमपजणोतिस्म २ तस्माङ्डूतकीर्त्तिः कृतमुकृतमणान्मेञ्चतञ्जुत्तवः साधूनाञ्चण्यो गरादलनवियोमान-
वानेयणाएण ३ कुशीती ज्ञाधिवामीदात्मक पिमम हृक्कतवडगैदभः श्रीमानापालिभट्ः माश्यजनरतः शुह्यो
रापिरीमेत ४ सेनलज्ञनवेनशेववनशेवरिमद्बञ्जरत्नाकरेनतेभाकारणर्मणिलविरणांमणालविविरः परेषयाने

कोटाल्लस्यसूनुः शिवचरणायुगाराधनेकाग्रवित्तद्बट्टेनाभिरामं प्रविरचितमिदं वृत्तरत्नाकराख्यं ॥
इति श्रीभट्टकेदारविरचिते वृत्तरत्नाकरे षष्ठोऽध्यायः ६ ॥ रामायनमः ॥

गणे नेनानघवृत्तरत्नेरञ्जनिकरव्यालोकमौलिमवल्लञ्चवक्तृमरीचिविरञ्जितपदोरत्नोरविः श्रीयतां ५ ना-
रीतमचरीकरोपरिहद्बञ्जरत्नाकरमहीमनामम्मदन्तुमतजत्रः हरोमहाशयोकापितिवद्मेनोफरञ्चयेतम
हामहिमाउरोप्रशरणयोममभ्रजेभने ६ तरीनमचरीकरोपरिहृद्बञ्जबृह्सतनममयेमगुप्तक्कोपृगतः प्रतिपदीहसमा
श्रितेतरेखषधनिमयुभरेतल ७ ॥ इति श्रीमत्काश्मीरद्विजकुलतिलकायमान श्रीमत्तापाजिभट्टसूनुपराभिधान
हरिभास्करविरचिते वृत्तरत्नाकरसेतौ षष्ठोऽध्यायः ६ ॥ रामायनमः ॥

२२
२

28

23